

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Zdravotně sociální fakulta

**POSUZOVÁNÍ FUNKČNOSTI RODINY
V JIHOČESKÉM KRAJI**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Kateřina Zborníková

Studijní program: Rehabilitace

Studijní obor: Rehabilitační - psychosociální péče o postižené děti, dospělé a seniory

Vedoucí práce: Mgr. Jana Stejskalová, Ph.D.

Datum odevzdání práce: 21. května 2012

Abstrakt

Posuzování funkčnosti rodiny je velmi aktuální téma. V 80. letech 20. století byl naposledy proveden výzkum funkčnosti rodin podle Dotazníku funkčnosti rodiny ve vztahu k dítěti podle profesora Dunovského. Cílem práce je zjistit, podle čeho sociální pracovníci/pracovnice v Jihočeském kraji posuzují funkčnost rodiny. Dílčí výzkumné otázky mají za cíl odpovědět na hlavní výzkumnou otázku: Jaké charakteristiky má podle sociálních pracovníků funkční rodina? Práce se zabývá otázkou, zda je Dotazník funkčnosti stále aktuální či zastaral. Práce se zabývá jen několika oblastmi dotazníku. Výzkum byl kvalitativní, jeho stěžejní technikou bylo polostandardizované interview. Struktura interview měla podobu širěji formulovaných otázek, které směřovaly k poznání problému. Z výzkumu vyplývá, že Dotazník funkčnosti rodiny dle Dunovského nemůže být použit v posuzování funkčnosti rodiny bez detailnější anamnézy rodiny, která bude odrážet individuální odchylky jednotlivých rodin na základě déle trvajícího šetření v rodině. Samotné kategorie DFR je potřeba zaktualizovat s ohledem na posun společenského vnímání rodiny a na posun ekonomicko-sociální situace rodin ve společnosti.

Klíčová slova: Dítě, Dotazník funkčnosti rodiny, Rodina, Sociálně právní ochrana dětí.

Abstract

Assessing the functionality of family is a very current topic. The last survey of functionality of family according to Questionnaire of functionality of family was done by professor Dunovský in the 80th of the 20th century. The aim of this study is to determine what social workers in the South Bohemian region assess the functionality of the family according to. Partial research questions aim to answer the main research question: Which characteristics does a functional family have according to social workers? This study deals with the question whether the Questionnaire of functionality is still up to date or outdated. The study deals only with a few fields of the questionnaire. The research was qualitative; its main technique was a semi standardized interview. The structure of the interview took a form of broadly worded questions that were aimed at understanding the problem. The survey shows that the Questionnaire of functionality by Dunovský cannot be used in assessing the functionality of family without detailed history of a family, which will reflect particular variations in individual families on the basis of prolonged inquiry in the family. The categories of the Questionnaire themselves need to be updated with regard to the shift of social perception of family and the shift of social-economic situation of families in society.

Keywords: Child, Questionnaire of functionality of family by professor Dunovský, Family, Social and legal protection of children.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 21. května 2012

.....

Bc. Kateřina Zborníková

Poděkování

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala paní Mgr. Janě Stejskalové, Ph.D. za odborné vedení a konzultace při vypracování této diplomové práce.

Dále bych velmi ráda poděkovala za důvěru respondentům, kteří mi můj výzkum umožnili.

Obsah

ÚVOD	8
1 SOUČASNÝ STAV	9
1.1 MANŽELSTVÍ	9
1.1.1 <i>Výběr partnera</i>	9
1.1.2 <i>Následné manželství</i>	10
1.2 RODINA	11
1.2.1 <i>Historie rodiny</i>	13
1.2.2 <i>Funkce rodiny</i>	16
1.2.3 <i>Fáze rodiny</i>	18
1.2.4 <i>Význam rodiny pro dítě</i>	22
1.2.5 <i>Socializace</i>	23
1.2.6 <i>Výchova dětí</i>	23
1.2.7 <i>Potřeby člověka</i>	26
1.2.8 <i>Role muže a ženy</i>	27
1.3 DÍTĚ	29
1.3.1 <i>Postavení dítěte v rodině a společnosti</i>	29
1.3.2 <i>Vývoj dítěte, člověka</i>	30
1.4 HODNOCENÍ RODINY A DÍTĚTE V NÍ	33
1.4.1 <i>Instituce</i>	34
1.4.2 <i>Dotazník funkčnosti rodiny</i>	35
1.4.3 <i>Další hodnocení funkčnosti rodiny</i>	37
2 CÍL PRÁCE A HYPOTÉZY	43
3 METODIKA	44
4 VÝSLEDKY	46
4.1 DVO1: „JAKÉ JE SLOŽENÍ RODINY ŽIJÍCÍ VE SPOLEČNÉ DOMÁCNOSTI?“	46
4.2 DVO2: „JAKÉ CHARAKTERISTIKY MAJÍ RODIČE?“	47

4.3	DVO3: „JAK JE V RODINĚ ROZDĚLENO VYKONÁVÁNÍ BĚŽNÉ PRÁCE V ZAJIŠTĚNÍ CHODU DOMÁCNOSTI S OHLEDEM NA SOCIÁLNÍ ROLE?“	49
4.4	DVO4: „JAK JSOU V RODINĚ VYCHOVÁVÁNY DĚTI?“	51
4.5	DVO5: „JAKÉ SOCIÁLNÍ KONTAKTY RODINA UDRŽUJE?“	53
4.6	DVO6: „JAK JE V RODINĚ ZAJIŠTĚN PŘÍJEM FINANCIÍ?“	54
4.7	DVO7: „JAKÉ JSOU BYTOVÉ PODMÍNKY RODINY?“	55
4.8	DVO8: „JAK BY PRACOVNICE SEŘADILA CHARAKTERISTIKY FUNKČNÍ RODINY PODLE DŮLEŽITOSTI?“	56
4.9	DVO9: „V JAKÉM PŘÍPADĚ JE JIŽ POTŘEBA ZASÁHNOUT DO RODINY?“	57
4.10	DVO10: „JAKÉ PREVENTIVNÍ KROKY A PROTEKTIVNÍ FAKTORY POVAŽUJE PRACOVNICE PRO ZACHOVÁNÍ FUNKČNOSTI RODINY JAKO DŮLEŽITÉ?“	57
4.11	HVO: „JAKÉ CHARAKTERISTIKY MÁ PODLE PRACOVNIC FUNKČNÍ RODINA?“	59
5	DISKUSE	62
5.1	STABILITA RODINY	63
5.2	OSOBNOST RODIČE	65
5.3	ZÁJEM A PÉČE O DÍTĚ	67
5.4	SOCIÁLNĚ EKONOMICKÁ SITUACE RODINY	69
5.5	PREVENTIVNÍ KROKY A PROTEKTIVNÍ FAKTORY RODINY	71
5.6	DALŠÍ PŘIPOMÍNKY RESPONDENTEK	73
6	ZÁVĚR.....	79
7	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ:	80
8	KLÍČOVÁ SLOVA.....	86
9	PŘÍLOHY	87

Úvod

Dříve byly děti vychovávány, vzdělávány a připravovány na život pouze ve svých rodinách. Rodiny spolupracovaly s komunitou sousedů, příbuzných a přátel. Rodina nesla odpovědnost za vzdělání dětí, jejich budoucnost a také svou obživu. Vzdělávání dětí a jejich příprava na život byla jednou z cest, jak si zajistit přijatelnou životní úroveň na stáří. Dnes je zodpovědnost přenášena na stát a ten potřebuje rozlišit rodiny, které potřebují zvýšenou pozornost a ty, které nepotřebují. Sociální pracovníci na oddělení sociálně právní ochrany dětí mají v rukou osudy rodin, se kterými přicházejí do kontaktu. Procesu posouzení rodiny, kdy si sociální pracovník utváří profesionální názor, který později figuruje při rozhodování soudu, se věnuje příliš malá pozornost. V metodikách pracovníků sociálně právní ochrany dětí i při vzdělávání sociálních pracovníků se této fázi výkonu sociální práce věnuje jen málo odborné péče (29). Jsou případy, kdy je nezbytné odebrat dítě z rodiny, ale i ty, kdy je to zbytečné. Ve 20. století sestavil profesor Dunovský „Dotazník funkčnosti rodiny“, jenž byl diagnostickým nástrojem k jednotné klasifikaci rodin. Společenské podmínky se změnily, dotazník zastaral, ovšem potřeba hodnocení rodin na funkční a nefunkční stále zůstává. Cílem mé práce je zjistit, podle čeho sociální pracovnice v Jihočeském kraji posuzují funkčnost rodiny. Zaměřuji se na to, zda rodinu posuzují podobně jako Dotazník funkčnosti rodiny, zda je má domněnka o zastaralosti dotazníku oprávněná. Stěžejní technikou kvalitativního výzkumu v této práci je polostandardizované interview. Struktura interview má podobu širěji formulovaných otázek, které směřovaly k poznání problému.

1 Současný stav

1.1 Manželství

Manželství je v dnešní době vysoce rizikovým podnikem. (42)

Zákon o rodině říká, že manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem a jeho hlavním účelem je založení rodiny a řádná výchova dětí (58). Zákon hledí na rodinu jako na rodinu nukleární. Manželství bylo uzavíráno a stále je ve všech lidských kulturách celého světa (49). Lze jej chápat jako společností přijatelný a sňatkem potvrzený sexuální svazek mezi dvěma dospělými jedinci (11).

1.1.1 Výběr partnera

Dnes si mladí lidé stěžují, že nemají příliš mnoho možností najít si partnera, navíc ještě vhodného. V minulosti partnera vybírali rodiče a tím pro děti výběr končil. Výběr býval vzhledem k zažitým zvyklostem a konvencím společnosti poměrně úzký (49).

V primitivních společnostech byla nevěsta majetkem, muž si ji mohl koupit nebo vyměnit. Postupem času hledali partnera dětem jejich rodiče, jelikož bylo v zájmu uchování děděného majetku a pokračování rodu. Proto nebyly přípustné svazky mezi partnery z odlišných společenských vrstev. Majetek se dědil po otci, rodiny si tedy přály mít syna. Do volby partnera zasahovali i panovníci v případě jejich šlechtické družiny. Souhlas ke sňatku poddaných byl potřeba od vrchnosti a také v případě sňatku sirotka souhlas od jeho kmotra, správce jeho majetku. Mladí lidé si mohli vybrat partnera svého srdce, ovšem byl k tomu zapotřebí souhlas rodičů, v opačném případě měla láska smůlu (49). I dnes je souhlas rodičů se sňatkem dítěte dobrou známkou harmoničnosti manželství, a pokud chybí, je prokázána vyšší pravděpodobnost rozvodu (22).

Žena si muže vybírá podle potřeby ochrany a dlouhodobé péče o sebe a dítě. Vhodnými muži jsou zejména ti pracovití, cílevědomí, bohatí, mocní, o něco starší

než žena, ovšem nepříliš záleží na jejich zevnějšku. Muž si vybírá ženu podle toho, jak je schopna zplodit mu zdravého syna. Vhodnými ženami jsou ty mladé, zdravé a hezké – to jsou neklamně znaky o biologickém zdraví (22). Ukazuje se, že ženy s nejvyšším vzděláním už nejsou těmi, které by si přály a očekávaly nejnižší počty dětí (35). Ženy reálně plánující druhé dítě hodnotí dopady druhého dítěte v rodině ve všech oblastech života výrazně pozitivněji než ženy, které více než jedno dítě neplánují (45).

1.1.2 Následné manželství

Navzdory hrozivým údajům o klesající porodnosti se stále ještě převážná většina párů dříve či později mění ve tria či kvarteta. (43)

Každý snoubenec při uzavírání sňatku věří, že to bude šťastný, uspokojivý a trvalý svazek. Dříve či později dojde k zániku těchto idejí a důsledkem může být rozhodnutí o rozvodu. Průměrné manželství netrvá ani 10 let. Rozvod zasahuje celou rodinu, má svou stránku ekonomickou, sociální, morální, právní, zdravotní atd. (7). K rozhodnutí k rozvodu může dojít z odvahy či zbabělosti, nebo nemáte na výběr. Rozvod může být dobrý, špatný, často obojí, ale pro děti znamená vždy zmatek a ztrátu. Zvykly si spoléhat na určitou stabilitu domova a ta je teď narušena (3).

Při uzavírání druhého manželství mohou být partneři dosud mladí a bezdětní, ovšem u dvojic ve věku 25-45 let je častější, že vstupují do manželství se závazkem. Přivádějí do něj děti z předchozího manželství s předpokladem, že budou žít společně. U dalších nebo druhých manželství starších partnerů pak bývají děti odrostlé a do nové domácnosti nevstupují. Z nově uzavřeného manželství mohou vzejít další děti (11).

V rodinách s nevlastními dětmi bývají problémy. Nového partnera matky přijímají mladší děti lépe než starší a lépe děvčata než chlapci. U chlapců se můžeme setkat s obranným postojem proti „nevítané konkurenci“ (19). Děti mají i druhého vlastního rodiče žijícího jinde, v případě, že nedošlo k jeho úmrtí. Může mít na děti vliv. Situace se vyostřuje, když i ten vstoupí do nového manželství. Spolupráce mezi rozvedenými

partnery často skřípe. Děti z různých rodin mají často různé návyky a představy o správném chování. Všechny tyto faktory předpovídají konflikty v rodině (11).

Prostřednictvím nevlastních rodičů vzniká nový typ příbuzenských vztahů, v angličtině označován spojením „in-law“ (ze zákona). Tyto rodiny hledají cesty k vyrovnání s touto situací. Vznikají binukleární rodiny, kdy žijí dvě domácnosti vzniklé po rozvodu samostatně, ale tvoří jeden rodinný systém. Zde vzniká široké spektrum vazeb a jejich možností. Manželství rozvodem zanikají, ale rodiny obvykle ne, obzvláště pokud se v rodinách vyskytují děti (11), všichni stále patří k sobě (3).

1.2 Rodina

Totožnost člověka naší civilizace vyjadřuje jméno. Křestní jméno vyjadřuje, kterým členem rodiny daná osoba je, příjmení pak, do které rodiny tato osoba patří. Toto ukazuje rodinu jako základ osobní totožnosti. (20)

Pojem rodina není možné jednoznačně definovat (20). Rodina je nejdůležitější společenskou skupinou z hlediska socializace. Provází nebo ovlivňuje člověka ve všech fázích jeho života (6). Základem rodiny je dyáda muže a ženy. Utvoření této dyády je založeno na sexualitě (12). Z hlediska dítěte může být rodinou situace, kdy se o ně stará jedna nebo více osob (19). Rodina je skupinou příbuzných osob, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Sňatkem se stávají příbuznými nejen partneři, ale také jejich rodiče, sourozenci a další příbuzní z obou stran (11). Dnes označujeme pojmem „rodina“ především manželský pár s dětmi (25). Rodinu si dnes představujeme jako tzv. úplnou nukleární rodinu (otce, matku a jejich děti). Tyto rodiny však netvoří většinu. Odhadem tvoří v naší populaci třetinu rodin a pouze pětinu všech domácností. Většinu tvoří rodiny, kde lidé žijí sami, s dítětem bez partnera, nebo společně s dalšími dvěma či třemi generacemi v různých uspořádáních (22). V rodině se mohou rozvíjet osobní mezilidské vazby a komunikace. Platí v ní určité obecné zákonitosti, hierarchie, každý člen rodiny svou specifickou roli. Jako celek má svá vnitřní pravidla soužití, skupinové normy, které vyjadřují její vztah k jiným

skupinám a k obecným hodnotám. To vše tvoří základ výchovy dětí (12). Termíny rodina a domácnost často vnímáme jako synonyma, ovšem domácnost se definuje většinou společnou rezidencí a sdílením potavy, za to rodina je především příbuzenskou jednotkou. Jack Goody rozlišuje mezi reprodukcí, kterou zajišťuje rodina, a produkcí, kterou zajišťuje domácnost (15). Dnes by bylo vhodnější mluvit o rodinném soužití lidí než o rodině. Jádrem soužití dospělých je citová vazba mezi nimi, ať jsou stejného nebo jiného pohlaví. Jak jsem výše uvedla, jsou i rodinná soužití, v nichž žije jeden dospělý s jedním nebo více dětmi. V takovémto soužití je poutem jen rodičovství, které je možné pokládat za významnější než partnerství, jelikož biologické rodičovství nejde zrušit, ovšem partnerství ano (20). Založení rodiny vyžaduje do značné míry ignoranci faktu, že se v ní vytváří příležitosti k trestné činnosti – incest, domácí násilí (23).

Rodina se vyznačuje následujícími vlastnostmi:

1. Je ze zákona **monogamní**. Jedná se spíše o sériovou monogamii: člověk může mít několik manželských partnerů, ale ne současně (předpoklad rozvodu). Tato charakteristika se týká jen postavení zákonného manžela či manželky, dost osob má totiž mimomanželské sexuální styky.
2. **Manželství vychází z představy romantické lásky**, soužití musí saturovat individuální citové potřeby. Předpokladem sňatku je vzájemná osobní přitažlivost a snášenlivost obou partnerů. Očekávání však mnohdy zůstávají nesplněna, a to se odráží také ve stále vyšší míře rozvodovosti.
3. Rodina je **patrilineární a neolokální**. Děti dostávají jméno a majetek po otci. Nově vytvořený manželský pár se stěhuje na nové místo, do nové domácnosti. Ovšem toto neplatí absolutně – některé rodiny se chovají matrilokálně.
4. Rodina má **nukleární charakter**, jejími členy jsou rodiče a jejich děti (11).

V různých kulturách světa existují velmi rozličné formy rodiny. V odlehlejších částech Asie, Afriky a Oceánie se vyskytuje dodnes tradiční rodina v téměř nezměněné podobě. Ovšem ve většině zemí dochází k velkým a hlubokým změnám z různých příčin. Hlavní vinu má na bedrech šíření západní kultury a s ní i západní představy

romantické lásky, která byla dříve neznámá v mnoha společnostech. Dalším faktorem je centralizace vládní moci dříve malých autonomních jednotek. Občané se stávají součástí celonárodního politického systému. Vlády se aktivně snaží změnit tradiční způsoby chování. Čína zavedla politiku jednoho dítěte na podporu menších rodin, plánovaného rodičovství, antikoncepce apod. (11). Ve světě dochází k poklesu významu rozšířených rodin a jiných příbuzenských skupin. Zesiluje tendence ke svobodné volbě manželského partnera. Došlo k uznání práva žen na rozhodování ve věci sňatku, a rodinných záležitostech. Dochází k poklesu příbuzenských sňatků. Je prosazována sexuální svoboda ve společnostech tradičně velmi restriktivních. Všeobecně došlo k rozšíření práv dítěte (11).

1.2.1 Historie rodiny

Historická změna není jednosměrka. (42)

Rodina vzniká hlavně proto, aby lidé mohli společně pečovat o své děti, chránit je, učit, vzdělávat a připravovat pro život (19). Rodina je základní jednotkou společnosti, protože reprodukuje člověka nejen jako živočicha, ale také mu zprostředkuje socializaci, tedy vrůstání do jeho kultury a společnosti, a také vytváří kontinuitu a solidaritu mezi generacemi. Každá lidská společnost utváří rodinu podle svých potřeb a tradic (22). V tradičním uspořádání rodiny byl hlavou rodiny otec, byla to formální role, která nemusel odrážet skutečný stav moci v rodině. V rodinách často rozhodují ženy a tak tomu bylo i v rodinách navenek patriarchálních (12). Ve 20. století byla patriarchální moc muže nad ženou a dětmi vážně narušena (42).

V minulosti byl počet dětí v rodinách přibližně stejný dnes. Nepoužívala se tolik umělá ochrana proti oplodnění, o regulaci se postarala přirozená úmrtnost. Kočovní lovci v pravěku nedokázali vychovat moc dětí, tehdejší kmeny nebyly příliš početné. Usedlí zemědělci měli lepší podmínky a mohli si stavět lepší příbytky, ale i jim mnoho dětí zemřelo hned při narození a další v prvních letech života. Lékařské znalosti byly omezené a velmi nízké, závažnější nemoci nebo zranění lidé vyléčit neuměli (49).

Podle Engelse prošla rodina těmito fázemi:

Stadium zvířecí – izolované sexuální páry, trvalé soužití nebylo možné kvůli žárlivosti samců. Engels však odmítá, že by stadiem sexuálního páru prošel i člověk, který není zvířetem – žárlivost je podle něj regrese ke zvířeti (12).

Skupinové manželství – nejstarší, nejpůvodnější forma rodiny. Navzájem si náležejí všichni muži i ženy, je zde neomezený pohlavní styk. Žárlivost zcela odpadá při mnohomužství, které je u zvířat neznámé (12).

Rodina pokrevních příbuzných – tvořena potomky jedné dvojice, kteří se dále mezi sebou reprodukovali, dále se sdružovali v rody a dále v kmeny a národy (12).

Rodina punaulanská na Havaji – vznikla z rodiny pokrevní omezením sexuálního styku s příbuznými. Příbuzenství se určuje podle matky, jež je jistá, otec nikoliv (12).

Párová rodina – řešení z nouze o sexuální partnery, není založeno na individuální pohlavní lásce, nevede k oddělování dvojice od rodu, zakládání vlastní domácnosti (12).

Monogamní rodina (vlastně patriarchát) – jediným úkolem manželství je reprodukce, tedy plození dětí, dědiců otcova bohatství (12).

Podle Lawrence Stone, který sledoval vývoj rodinného života v Evropě od tradičních forem až po moderní v 16.-19. století, prošel rodinný život tímto vývojem:

Charakteristikami **první fáze** byly: nukleární rodiny, malé domácnosti, udržování úzkých vztahů se svým okolím a příbuznými, pohlavní styk považován za nutnost k plození dětí, nepřítomnost prožitku citové blízkosti, rozkoš či potěšení, volba partnera podřízena rodičům či obci, romantická láska jen u aristokratů (11).

Charakteristikami **druhé fáze**, kterou Stone datuje na 17.-18. století, byly: zpočátku jen ve vyšších vrstvách, nukleární rodiny, rodinné vztahy a vazby odlišné od vazeb k okolí či příbuzným, důraz na rodičovskou lásku, zvýšení autoritativní moci otce (11).

Charakteristikami **třetí fáze**, ze které se vyvinul dnešní typ rodiny, byly: silné a úzké citové vazby v rodině, soukromí, soustředění na výchovu dětí, citový individualismus včetně výběru partnera podle romantické představy, domácnost slouží ke spotřebě, pracoviště k produkci (11).

François de Singly vidí historii rodiny následovně:

Od 19. století až do 60. let 20. století je zjevná souvislost mezi vývojem instituce manželství a zaměřením na mezilidské vztahy. Charakteristikami jsou: manželská láska, přísná dělba práce mezi mužem a ženou, pozornost věnovaná zdraví a výchově dítěte. V letech 1918-1968 se stalo samozřejmostí zaměstnání muže mimo domov k zabezpečení příjmů rodiny. Pro ženu se předpokládala role matky na plný úvazek, a to ve všech sociálních vrstvách (39).

„Postmoderní“ rodina od 60. let 20. století mění charakteristiky rolí manželů. Model ženy v domácnosti je kritizován, předpokládá se její samostatné zaměstnání. Stabilita manželství a rodiny se snižuje, protože sňatek je vzájemná dohoda, kterou lze zrušit – manželství rozvést. Rozvíjí se mimomanželské soužití, společenský život. Manželství je řešením, když partneři chtějí mít dítě. Vztahy o sobě nemají hodnotu. Hodnotu má především individuální citové uspokojení, nikoliv šťastná rodina (39).

Tabulka I: Historie rodiny podle Možného

Počátky lidské párové rodiny	500 000 př. n. l.?	Silná sexuální vazba heterosexuálních párů doprovázena spoluprací na výchově dětí. Je nutná zejména pro dlouhé období nedospělosti a závislosti u člověka ve srovnání s ostatními živočišnými druhy.
Složitě příbuzenské systémy v kmenových společnostech; vznik tabu incestu	8 000 př. n. l.	Rozšířené příbuzenské sítě se složitými pravidly ekon. a snubních výměn uvnitř i mezi příbuzenskými velkorodinami. Některé příbuzenské systémy matrimoniální a/nebo matrilokální, ale většina zřejmě patrimonální a patrilokální, vyskytují se i jiné formy. Rodové struktury jsou totožné s celou nadindividuální sociální organizací.
Vynořují se nepříbuzenské systémy sociální organizace. Úpadek složitých systémů výměn a počátek vzestupu patrimonální domácnosti.	asi 3 000 př. n. l. v Mezopotámii; asi 600 př. n. l. v Řecku a Číně	Vznik prvních států jako sociálních organizací nad rodinnými sítěmi. Upadají kmenové rodové systémy a jsou nahrazovány patrimonálními domácnostmi, jimž vládou muži, kteří drží ve svých rukou vlastní domácnosti, do které patří i služebnictvo a všichni v domě, často i čeled' ozbrojená k ochraně domácnosti.
Vzestup byrokratického státu a kapitalistické ekonomiky. Vynořuje se domácí soukromí.	17.-18. stol. n. l. v západní Evropě a Severní Americe	Domácnost přestává být zároveň místem zaměstnání a její obranu přejímá obec a stát. Moc patriarchální rady hlavy domácnosti upadá. Vynořuje se nukleární rodina jako ideální typ - s mužem, který rodinu ekonomicky a sociálně zajišťuje, a ženou, která se stará o domácnost. Nastupuje individuální sňatkový trh.

Diverzifikace způsobů párování a domácností. Tendence k rovnoprávné pozici ženy a muže při vyjednávání o vztahu a rodině.	2. pol. 20. stol. v bohatých průmyslových společnostech	Různorodost rodinných forem. Vzestup rozvodovosti a opakovaných manželství, všeobecná zaměstnanost žen a hluboké změny v mužské a ženské sociální roli. Vzestup nesezdaných soužití před, po i místo manželství. Vynořují se <i>singles</i> jako významná sociální skupina a stav.

Zdroj: Ivo Možný: Rodina a společnost

Během 90. let 20. století prošla česká společnost výraznými sociálními změnami. Proměnilo se demografické chování populace – klesá sňatečnost, porodnost, stoupá podíl dětí narozených mimo manželství, rozvodovost. Dříve byla přijatelná jen jedna forma rodiny, dnes se více variant stává nejen přijatelnými, ale také žádoucími (40).

1.2.2 Funkce rodiny

Rodičovské chování je původnější než chování partnerské. (22)

U některých primitivních národů je dodnes běžné sdružování se v rodinných tlupách, kde spolupráce spřízněných rodin vede k základům skupinově řízené socializace nové generace (12). Nepochybně je základní funkcí rodiny reprodukce lidského rodu. Nejedná se jen o početí a porod, ale o celý seznam úkolů a činností reprodukce a produkce života (33). Rodina poskytuje svým členům péči a ochranu, zejména když se o sebe nemohou postarat sami. Rodina umožňuje tělesnou, duševní, duchovní existenci a rozvoj, pocit jistoty, bezpečí a domova v kruhu svých nejbližších (6). Rodina je jednotkou se společným hospodářstvím. V tradičních společnostech v rodině vládne plná ekonomická solidarita. Občané dnes očekávají, že péči o děti, nemocné a staré lidi na sebe vezme stát (22). V Evropě byla do 18. století rodina prostorem, kde její členové byli zajištěni ekonomicky, výchovně, vzděláním i pečovatelsky v případě nemoci či stáří. Rodina byla natolik samozřejmým prostředím, že nebyla nijak zkoumána (20). Plaňava soudí, že sdílení života v manželství a v rodině má také svůj smysl i hodnotu samo o sobě (33).

Dle Matouška a Pazlarové má v současnosti rodina v západní civilizaci tyto funkce: podporování socializace – vychovávání dětí, vztahovou podporu dospělých lidí, ekonomickou podporu všech členů (20).

Biologicko-reprodukční funkce

Někdy označována jako sexuální, když je třeba oddělit sexuální aktivity „pro potěšení“, od těch „pro reprodukci“. V této funkci nachází smysl vztah muže a ženy, dochází k jejich přenosu do dítěte formou genetické výbavy. Jde o udržení života embrya, později plodu od početí po dokončený porod. Nejde jen o to přivést dítě na svět, ale také mu zabezpečit potřebné podmínky života a další jeho vývoj (6).

Porucha biologicko-reprodukční funkce – Děti se v některých rodinách nerodí, rodí se poškozené, do nepříznivých podmínek nebo rodičům, jejichž zdravotní stav jim neumožňuje roli rodiče zastávat. Tato funkce je v přímém vztahu k funkci následující. Při její poruše dochází ke snížení standardu rodiny, zejména při zvyšujícím se počtu dětí v rodině. Mění socializační proces a stávají se stále vážnějším problémem (4).

Ekonomicko-zabezpečovací funkce

Dříve byla v rodinách silná solidarita mladých se starými a zdravých s nemocnými, v rámci širšího příbuzenství i bohatých s chudými. Tato funkce se nevztahuje jen na dítě v rodině, ale na všechny její členy. Dříve byla zvláště důležitá výrobní složka, dnes je rodina spotřebitelem zcela závislým na výrobě ostatních. I dnes si rodina vytváří hmotné zabezpečení – staví dům, opravuje byt, střádá úspory. Zabezpečovací funkce má v nejširším pojetí poskytovat svým členům životní jistoty, nejen materiální zázemí (6).

Porucha ekonomicko-zabezpečovací funkce – Nastává, když se rodiče nemohou nebo nechtějí zapojit do pracovního procesu a zabezpečit dostatek prostředků k životu. Může být způsobena nemocí, invaliditou či stářím rodičů. V ČR je řešena pomocí „záchranné sítě“ sociálního zabezpečení. Objevují se vrozené vývojové vady a poruchy získané v souvislosti s ohroženým těhotenstvím, porodem či dobou těsně po něm (4).

Emocionální funkce

Jedná se o nejdůležitější soudržný faktor rodiny. Emocionalita a emocionální jistota je potřebná pro dospělé i děti. Životní jistoty moderní rodiny tkví více ve vnitřních vztazích než ve vnějších. Dnešní rodina je labilnější než dříve, není tolik svázána tlaky společensko-ekonomických vztahů. Tato funkce je v rodině podmíněna plně rozvinutými partnery, zralými, odpovědnými, pro něž je citový vztah trvalou jistotou a citovým základem pro ostatní členy rodiny i pro sebe (6).

Porucha emocionální funkce – Zasahuje všechny sféry života v rodině a v jejím vztahu ke společnosti. U dítěte je ohrožena potřeba bezpečí. Může dojít k rozvratu, rozpadu či rozvodu manželství, nebo „jen“ k nedostatečnému zájmu o dítě (4).

Socializačně-výchovná funkce

Dříve byly děti vychovávány a vzdělávány pouze ve svých rodinách, v komunitě sousedů, příbuzných a přátel. Rodina nesla odpovědnost za vzdělání dětí, jejich budoucnost a také svou obživu. Vzdělávání dětí a jejich příprava na život byla jednou z cest, jak si zajistit přijatelnou životní úroveň na stáří. Dnes je zodpovědnost přenášena na stát (22). Socializačně-výchovná funkce spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně. Je nutná jeho výchova a jeho přijetí takového, jakým je, porozumění jeho vývoji, potřebám a požadavkům. Dítě je potřeba včas, náležitým způsobem a s plným zaujetím uspokojovat a rozvíjet všechny jeho schopnosti a síly. Tato funkce má oporu v ochraně dětských práv, jak jsou obsaženy v Úmluvě o právech dítěte (6, 44).

Porucha socializačně-výchovné funkce – Profesor Dunovský ji ve své knize Dítě a poruchy rodiny zpracoval formou tabulek, ty jsou přiloženy v příloze.

Fáze rodiny

Manželství, respektive vztah dvou lidí, prochází určitými vývojovými etapami a ke krizi může dojít, pokud partneři nezvládají bez závažnějších konfliktů a kolizí plnit

vývojové úkoly jednotlivých fází (44). Velmi mladí rodiče, tedy dívky a chlapci, kteří mají děti již před dokončeným 18. rokem svého věku, se ve společnosti setkávají s představou psychosociální nezralosti pro rodičovství. Není to však nutné. Některé velmi mladé matky mohou být rodičovsky zcela zralé, přičemž některé starší matky mohou naopak prokazovat závažné nedostatky rodičovské vyspělosti (17).

Podle Hintause prochází rodina těmito fázemi:

Fáze vzájemného poznávání – Po výběru partnera a uzavřením sňatku končí přetvářka vábení partnera a partneri se začínají chovat autenticky. Odhalují se i záporné stránky osobnosti včetně skrytých povahových rysů. Začínají se projevovat osvojené sociální role a identifikace z původních rodin. V této vývojové etapě je nutné vytvoření kompromisu a souladu včetně přijetí skutečného partnera i s jeho chybami, připuštění vlastních slabých stránek, ocenění silných stránek partnera a celkové posilování duševního partnerství, aby se nestal pojátkem vztahu jen sex (12).

Fáze úplné rodiny – Velkou zkouškou manželského vztahu je narození dítěte. Pro zdravý vývoj dítěte po fyzické i psychické stránce v silnou zdravou osobnost, která je užitečná pro společnost, potřebuje dítě vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém a přijímajícím (19). Péče vyžaduje přerozdělení rolí v rodině, změny v životním stylu a snížení osobních programů a potřeb. Dítě je testem kvality osobních vztahů nejen mezi partnery samotnými, ale i v rámci širší rodiny, v němž dosud skrývané rozepře vystupují na povrch. Zviditelňují se i problémy přinesené z původních rodin, v interakcích a v rolích a problémy ekonomické (12).

Fáze opuštěného hnízda – Finišem v životě rodiny je období, kdy děti dospívají a opouštějí rodinu. Tuto „fázi opuštěného hnízda“ lépe snášejí rodiče, kteří vychovali více dětí, jelikož rodinu opouštějí postupně a také se manželé postupně adaptují na čím dál tím více prázdné „hnízdo“. Nejhůře odchod dítěte snášejí rodiče upnuté na jedno dítě. V rodinách, kde jediným tmelem byly děti, nastává propastná krize (12).

Fáze stáří a životního osiření – Starší člověk méně ovládá své emoce a chování. Vyhrocují se spory, krystalizují povahové rysy a snižuje frustrační tolerance (12).

Německý psychiatr a psychoterapeut Jürg Willi určil vývojové úkoly v manželství:

Vytváření stability partnerského vztahu – definovat vlastní identitu, současně respektovat identitu partnera, plnit nové role a změnit vztahu k původní rodině a okolí. Nesplnění těchto úkolů, například u „sňatků z povinnosti“, vede ke krizi. Buďto jejich splnění dohánějí v dalších etapách, nebo to vzdají a vztah ukončí. Úspěšné splnění úkolů je správným krokem k celoživotnímu partnerství (44).

Manželství ve fázi budování a prokreace – nové určení rolí, plánů a cílů rodinného života. Důležitý je soulad ve společném postupu při výchově dítěte. Sladit dělbu práce mezi partnery a sladit práci v domácnosti se zaměstnáním, volnočasovými a sexuálními aktivitami a odpočinkem. Nesplnění těchto úkolů vede k rozpadu manželství a možnému předání dítěte do ústavní výchovy (44).

Fáze středního věku, „prázdného hnízda“ – opětovně nalézt společné zájmy a identifikovat se s partnerstvím (rodičovství ustoupilo) (44).

Fáze stáří – akceptovat vlastní omezení a vlastní konečnost, to může vést k upevnění partnerského vztahu. Nesplnění těchto úkolů vede u manželů k dožívání izolovaně – spolu, ale každý sám (44).

Běžně se v psychologii rozlišují následující etapy manželství (resp. rodiny):

1. **Bezdětné manželství (novomanželé)** – Jeho délka je velmi variabilní, může také zcela chybět, když je nevěsta v očekávání. Vytvářejí se předpoklady pro společný rodinný život (44).
2. **Rodina s malými dětmi v předškolním věku** – Dochází k zásadní změně v životě ženy, která k roli manželky získává i roli matky. Může docházet k rozepřím nejen při přerozdělování rolí, ale i při jejich výkonu. Toto období je relativně nebezpečné kvůli možnému výskytu manželských krizí (44).
3. **Rodina s dětmi ve školním věku** – Přerozdělují se úkoly v rodině, vznikají pravidla vzájemné spolupráce (44).
4. **Rodina s dospívajícími dětmi** – Dospívající děti se osamostatňují, i když jsou stále závislé na rodičích. Nesnadným úkolem rodičů v této fázi je umožnit svým

dětem pokusy s nezávislostí. Rodiče se musí srovnat se sexuálními i sociálními změnami svých dětí. U partnerů se může objevit „krize středního věku“ (44).

5. **Rodina ve fázi, kdy děti odcházejí z domova (tzv. fáze vylétávání z hnízda)** – Je to velmi náročná fáze pro rodiče. Musí přijmout nezávislost svých dětí. U rodin s jedním dítětem navazuje rovnou prarodičovství (44).
6. **Rodina po odchodu dětí (tzv. fáze prázdného hnízda)** – Když odejdou z původní domácnosti všechny děti, mění se životní orientace rodičů. Musí se spolu naučit žít opět jako pár (44).
7. **Manželství s jedním partnerem v důchodu, prarodičovství** – Odchod z pracovního života je velkou změnou, zejména pro muže, kteří v dřívějších fázích živilí rodinu. Z tohoto důvodu se může v této fázi objevit krize. Pokud jsou partneři přemístěni do pečovatelského domu, někteří vyžadují oddělené bydlení – každý v jiném pokoji s jiným spolubydlícím. Tato etapa končí smrtí jednoho z partnerů. V této fázi je pro člověka důležitá role prarodiče (44).

Socioložka E. Duvallová formulovala posloupnost fáze rodiny následovně:

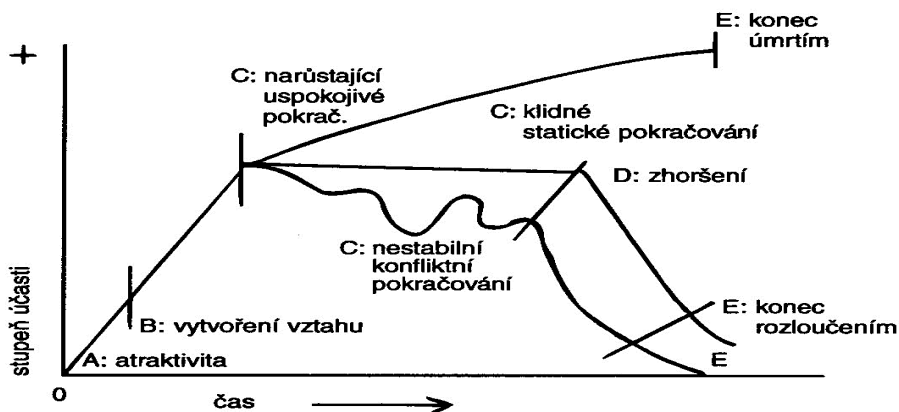
1. **bezdětní manželé** – založení uspokojivého vztahu, navázání vztahu s příbuznými, příprava na příchod dítěte
2. **rodina s malými dětmi (do 30 měsíců)** – soustředění se na potřeby dětí, dobudování domova
3. **rodina s předškolními dětmi (do 6 let)** – soustředění se na potřeby dětí, hledání zdrojů energie
4. **rodina s dětmi v mladším a středním školním věku (do 13 let)** – podpora dětí při vzdělávání, navazování širšího okruhu vztahů s vrstevnickými rodinami dětí
5. **rodina s adolescenty (do 20 let)** – vyrovnávání se s nároky na svobodu a tlak na odpovědnost u dětí, důraz se přesouvá na pracovní kariéru manželů
6. **rodina poté, co první dítě odejde z domova** – podpora dítěte mimo domov, udržování domova jako zázemí
7. **rodina dospělých středního věku, stadium prázdného hnízda** – přebudování vztahu mezi manželi, udržování vazeb s mladší i starší generací v rámci rodiny

8. **rodina stárnoucích osob** – vyrovnávání se s odchodem ze zaměstnání či s úmrtím partnera (20).

Podle Matouška schéma představuje nepochybně užitečnou pomůcku při posuzování vývoje rodin, ovšem rostoucí různorodost rodinného chování v západních společnostech použitelnost schémat tohoto druhu stále snižuje (20).

Nakonečný poukazuje na krizovou fázi, která je charakteristická pro vývoj manželských vztahů (viz obrázek 1). Stupeň účasti vyznačuje míru „angažování se ve vztahu“, písmena A až E vyznačují pět „segmentů“ vývoje vztahu (28).

Obrázek 1: Schéma vývoje dyadického vztahu podle Nakonečného

Zdroj: Milan Nakonečný: Sociální psychologie

1.2.3 Význam rodiny pro dítě

Každé dítě patří do rodiny. (52)

Rodina má pro dítě bezpochyby nezastupitelný význam. Vztahy uvnitř rodiny hrají významnou roli pro utváření osobnosti – dítě se učí prvním a nejtrvalejším postojům, názorům a chování (7). Rodina je místo, kam se dítě rodí a kde dostává genetickou výbavu. Toto prostředí má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti v oblasti tělesné, duševní i sociální, zvláště v nejranějším období jeho dětství. V rodině probíhá

společenská adaptace dítěte, socializace. V kontaktu s prostředím a svými možnostmi si dítě vytváří představu světa (6). Rozvod pro partnery znamená konec manželství, pro děti rozpad celé rodiny (3). Zájem o dítě je podmínkou úspěšného rodičovství (7).

1.2.4 Socializace

Proces vývoje od novorozence po člověka, který si sám sebe uvědomuje a orientuje se ve své vlastní kultuře, označujeme jako socializaci. Socializace není jen „kulturním programováním“, pasívním „vrůstáním“ do společnosti, ale tvořivý děj, na kterém se člověk sám aktivně podílí (6). I novorozenec ovlivňuje chování těch, kdo se o něj starají (11). V podstatě je to proces učení (28).

V procesu socializace dosahujeme určité sociální pozice a přijímáme odpovídající sociální role. U dospělého člověka závisí na jeho vrozených a získaných vlastnostech, jak se s pozicemi a rolemi vypořádá. Sociální vývoj je ovlivněn činiteli přírodního, sociálního a kulturního prostředí dítěte, v němž vyrůstá (6). Základním nástrojem primární socializace je výchova v rodině (28). Rodina dítěti předává určité hodnoty, vystavuje ho konfliktům, poskytuje mu podporu a tímto způsobem zabarvuje sociální dovednosti, bez kterých se v dospělosti neobejde. Rodina bývá označována jako průsečík života jedince a společnosti (4). Mluvíme o socializační funkci rodiny (22).

1.2.5 Výchova dětí

Mateřská dovolená.

Slovní spojení s podobnou vnitřní logikou jako třeba „kulatý čtvereček“. (43)

Rodiče mají mít představu, kam ve výchově směřují a jaké by dítě mělo být. Za to by pak měli pociťovat odpovědnost k dítěti i společnosti. Každý rodič má jinou tendenci k výchově dítěte, záleží na zkušenostech z vlastního mládí, vzdělání a osobnosti (12). Pravidla pro výchovu dětí mají být jasná a konzistentní, pak je předpoklad úspěšnosti jejich uplatňování. Rodiče se musí shodnout na pravidlech

výchovy, jinak nelze předpokládat, že je budou děti respektovat. Děti se naopak učí získávat moc nad svými rodiči a dobývají si pak práva pro ně výhodná (8).

Koncem 14. století psal Tomáš Štítý ze Štítého v jednom ze svých spisů, že děti nemají jen tělo, ale i duši. Teprve v průběhu 15. a 16. století to přijala společnost a děti se začaly objevovat na obrazech zachyceny v reálné podobě, nikoliv jako zmenšeniny dospělých osob. Ve středověku nebyly děti pro dospělé tak důležité, aby jim věnovali příliš pozornosti. Děti byly budoucími dospělými, kteří musí co nejrychleji vyrůst, aby se mohli začlenit do práce. Rodiče byli na děti přísnější, než jsme zvyklí dnes. Ještě před sto lety se děti rodičů bály a musely jim vykat. Často byly bity podle hesla „metla vyháni děti z pekla“ nebo „škoda rány, která padne vedle“, jak ukazuje píseň z 18. století: *„Pohled', otče, pohled', matko, jak zlé činí tvé dítě, sáhni rychle k metle na to a potrestej ho hbitě. Neprav, že nemá rozumek, z mládí ohýbej ten stromek (49).“*

Výchova dětí je v ČR a celém západním světě ovlivňována vysokým tlakem rodičů na školní výkonnost dětí, protože rozhodující podmínkou dobrého společenského uplatnění nebude dravost, známosti, či psychická odolnost, ale kvalitní vzdělání (22). Nikdy v minulosti se nevěnovala dětem taková pozornost jako dnes. Dospělí se snaží splnit všechna přání svých dětí, vytvořit svět, který vyhovuje jejich potřebám a rozmarům. Dvacáté století si vysloužilo název „století dítěte“, nebo také „století infantilnosti“, a naše století v tom pokračuje (49).

Podle psychologických výzkumů není výchova dětí přímo závislá na množství času, které je jí věnováno, ani na samostatném prostoru pro každého člena domácnosti. Určitý společný čas je však nutný, aby výchova byla vůbec možná, a stejně tak je tomu s prostorem. Není vhodné, aby celá rodina žila neustále spolu v jedné místnosti. V domácnosti, kde každý v rodině žije odděleně ve svém pokoji a rodina se schází formálně jen jednou denně, se ovšem nevyskytuje soužití ani výchova (19). Pro děti je nejlepší výchovou pozorování, jak se rodiče starají o svou mysl, tělo i duši (31).

Podle Možného můžeme rozlišit dvojí typ rodičovské autonomie:

Tradiční koncepce – rodiče mají předávat svým dětem vlastní hodnotový systém a představu o dobrém životě. Mohou volit různé prostředky, které považují za nejlepší,

a mohou i omezovat dítě, aby se neseznámilo s těmi postoji a hodnotami ve společnosti, které sami neschvalují. Pokud je takový jedinec pro společnost zlém, je na společnosti, aby se bránila jinými prostředky než zásahy do rodičovské autonomie (26).

Liberalní koncepce – předpokládá, že rodiče nebudou pokud možno vůbec nijak ovlivňovat dítě ve volbě hodnot a při vytváření představy dobrého života. Rodiče mají usilovat o ochranu dítěte před vlivy, které by mu volný výběr omezovaly (26).

Podle Hintause se v rodině mohou objevit následující patologické styly výchovy:

Výchova bez lásky – může se objevit u dítěte nechtěného, nechtěného pohlaví, zdravotně postiženého, staršího sourozence odsunutého mladším nebo dítěte s rolí černé ovce v rodině. Dítě má ovšem potřebu citového přijetí od všech členů rodiny – od matky očekává pohlazení a od otce společné aktivity. Pokud tohoto cíle nedosáhne slušným chováním, uchyluje se k provokacím a zlobení. Toto vynucování pozornosti bývá účinné, rodiče reagují trestem, často i fyzickým, ovšem pro dítě je projevem jejich zájmu a paradoxně tedy odměnou (12).

Výchova hýčkající – na dítě se nekladou žádné požadavky a plní se mu každé přání. To se pak stává bezohledným tyranem rodičů a okolí. U dětí se objevuje narcistická a egocentrická povaha (12).

Výchova omezující – dá se říci, že je projevem nedůvěry a nejistoty. Dominantní rodič nevěří dítěti, že se zachová podle jeho představ, a řídí jeho každý krok. Dítě se neumí samo rozhodovat ani pak jednat. Objevuje se syndrom naučené bezmocnosti, poruchy sebehodnocení a citová vztahovačnost (12).

Výchova založená na kázni a poslušnosti – spočívá na kombinaci direktivity a autoritativnosti. Základem je o pojetí dítěte jako neplně svobodného člověka, ovšem rebelující mládež pochází jak ze silně autoritativních, tak výchovně tolerantních rodin. Může k ní docházet ze strachu rodičů (12).

Výchova s nesrozumitelnými požadavky – podněty s měnícím se nebo nejasným významem jsou zdrojem úzkosti. Za stejné chování je dítě jednou trestáno, jindy je mu prominuto, chování matky je přívětivé, jindy odmítavé. Nejhorším znakem je zejména

rozpor v komunikaci verbální a neverbální, tedy falešné chování rodičů. Snižuje autoritu rodičů a úctu k nim a působí nepříznivě na mravní vývoj dítěte (12).

Výchova ctižádostivá (ambiciózní) – dítě je nástrojem osobní ctižádosti a měřítkem sociální prestiže rodiny. Rodiče na své děti přenášejí úkoly, kterých sami nedosáhli, a podmiňují svou lásku k dítěti jeho úspěšností. Objevuje se častěji u rodin s vyšším sociálním statutem. Dítě musí být ve všem nejlepší a rodiče utvrzují dítě v tom, že je to v jeho silách. Dítě pak má velmi vysoké sebevědomí, je nadměrně soutěživé a má sníženou frustrační toleranci k neúspěchu (12).

Výchova ponižující – je výrazem zloby k dítěti za to, že neplní očekávání rodičů. Dítě není k ničemu, zdůrazňují se jen jeho nedostatky, úspěchy se nepřiznají a neocení. Rodiče čekají na chybu dítěte, aby mu ji mohli vmést do tváře jako jeho slabost (12).

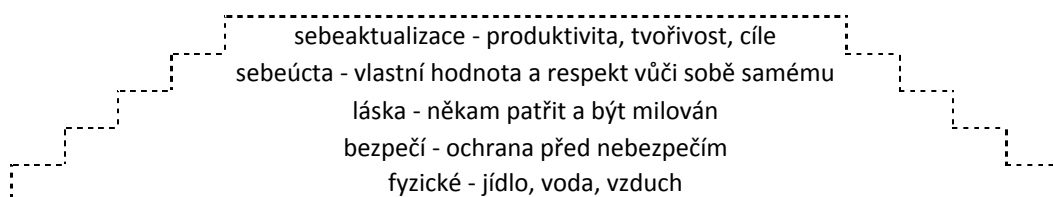
1.2.6 Potřeby člověka

Dobrá rodina dává každému členovi pocit bezpečného zázemí (22). V rodině rodiče otvírají dítěti budoucnost. I dospělý člověk má silnou potřebu výhledu do budoucna, životní perspektivy a naděje. Tuto potřebu mu saturuje jeho dítě (19).

Jako východisko pro hodnocení situace dítěte může sloužit přehled jeho potřeb. Jednotliví autoři se shodují na základních a nejvyšších potřebách člověka, liší se pouze počty stupňů v pomyslné pyramidě, tedy rozpracováním jednotlivých potřeb. V raném vývoji potřebuje dítě vidět a cítit rodiče jako šťastné, klidné a rozhodné lidi, kteří netrpí citovými bouřemi a se kterými se může dobře a bez problémů ztotožnit (18).

A. H. Maslow zkonstruoval hierarchii potřeb jako pyramidu od potřeb nejnižších, zajišťujících přežití, po potřeby vyšší až k nejvyšším přesahujícím individuální život:

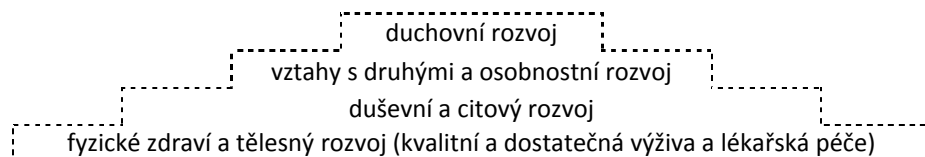
Tabulka II: Hierarchie potřeb dle A. H. Maslowa

Zdroj: Zdeněk Matoušek: *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče.*

Ch. Towleová formulovala základní potřeby dítěte následovně (upraveno):

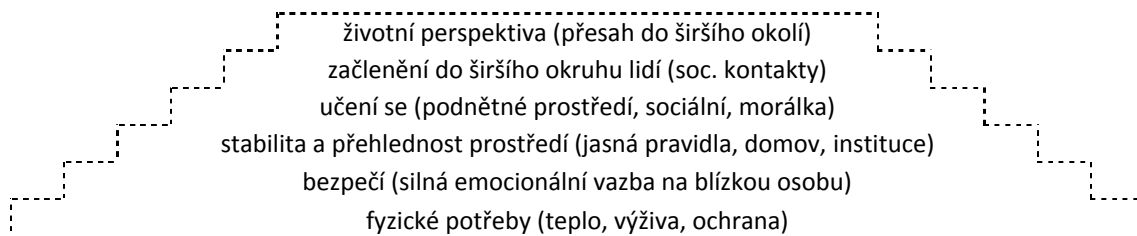
Tabulka III: Hierarchie potřeb dle Ch. Towleové

Zdroj: Zdeněk Matoušek: *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče.*

Z. Matějček a J. Kovařík vytvořili následující systém (upraveno):

Tabulka IV: Hierarchie potřeb dle Z. Matějčka a J. Kovaříka

Zdroj: Zdeněk Matoušek: *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče.*

1.2.7 Role muže a ženy

Každé z obou pohlaví má v životě člověka své specifické role. Hlavní úloha v reprodukci připadá matce, která dítě přivádí na svět a má pro něj primární význam i po narození. Od otce se očekává doplňující role mateřské lásky a tím vytváření rovnováhy ve výchově dítěte. Zatímco se matka ve výchově soustředí jen na dítě, otec si uvědomuje i vnější svět a realitu života (12).

Vedoucí partner určuje v rodině celkové sociální klima (12). Role muže a ženy se ve veřejné sféře vyrovnávají, ovšem domov je dominantou žen. Oba jsou zaměstnaní, tedy živiteli rodiny, ovšem muž není příliš ochoten zastávat nutné práce kolem dětí a domácnosti. Kvůli tradicím a předsudkům si na druhé straně leccos nárokuje, jenže emancipovaná žena je mnohem méně než v minulosti ochotna tyto nároky plnit. Žena je dnes schopna nejen žít sama sebe a vychovávat dítě, ale má i možnost sama (s asistencí zdravotníků) otěhotnět. Úloha muže v západní rodině je čím dál nejasnější,

jeho postavení v rodině nejistější (22). Výzkum mezi jednokariérovými a dvoukariérovými manželstvími ukázal, že matky mají vyšší míru vnímané rodinné nezdolnosti než otcové, mají výraznější tendenci pohlížet na problém jako na výzvu a řeší jej aktivně a vykazují vyšší rovnováhu mezi prací a rodinou než otcové. Ženy stále nesou hlavní zodpovědnost za chod rodiny, aniž by záleželo, do jaké míry se podílejí na rodinných příjmech a jak náročnou práci mají. Pracující ženy s dětmi čas nemají, ale musí organizovat práci i rodinu tak, aby nějaký získaly i na úkor obnovy vlastních sil. Je důležitá drobnost mezi „mít čas“ a „udělat si čas“. Při nedostatku času vnímají otcové vyšší míru konfliktnosti v rodině (41).

Dle výzkumu od Plaňavy se od žen a mužů očekává následující:

Tabulka V: Role podle Plaňavy

Ženská role	Mužská role
od žen se očekává, případně připouští, jsou-li:	od mužů se očekává, případně připouští, jsou-li:
orientované na domov a děti	ambiciózní, soutěživí, podnikaví, průbojní, orientovaní na svět
vřelé, laskavé, jemné, něžné	klidní, stabilní, neemotivní, realističtí
ohleduplné, taktní, soucitné; uvědomují si pocity druhých lidí	silní a vyhranění, houževnatí a neústupní, různí
náladové, přecitlivělé, temperamentní, vzrušitelné, emocionální, subjektivní, nelogické	agresivní, siláčtí, rozhodní, dominantní, objektivní, logičtí
stěžující si, hašteřivé	nezávislí, spoléhající se na sebe
slabé, bezmocné, křehké, emočně zranitelné	drsní, strozí, nelítostní, krutí
submisivní, povolné, závislé	autokratičtí, rigidní, arogantní

Zdroj: Ivo Plaňava: Manželství a rodiny

1. **Konservativní stanovisko** mělo zásadu, že vdané ženy nemají pracovat, zejména matky ne. Ve vyhraněném postoji platí, že žádná žena nemá pracovat mimo svou domácnost, tedy být zaměstnána (27).

2. **Neokonservativní stanovisko** považuje za běžnou práci bezdětných žen. Platí předpoklad, že než žena vstoupila do manželství, získala kvalifikaci v zaměstnání, a tu si udržuje jako vdaná před porodem. Po narození dětí zaměstnání opouští a vrací se k němu, až děti dorůstají a její péči už (tolik) nepotřebují (27).

3. **Egalitární přístup** poukazuje, že dochází k devalvaci ženské kvalifikace v době její péče o děti. Pokud je mateřství delší, žena kvalifikovanější a rozvoj oboru jejího zaměstnání dynamičtější, ztratí výpadkem z profese kontakt s jeho dynamikou a bude

se muset spokojit s méně kvalifikovanou prací v oboru, pokud z něj nevypadne úplně. I s vynaložením extrémního úsilí zpoždění několika let, které věnovala výchově svých dětí, nemůže už vyrovnat. V soutěži s muži stejných schopností prohrává (27).

1.3 Dítě

Pro účely zákona o sociálně právní ochraně dětí se dítětem rozumí nezletilá osoba (55). Úmluva o právech dítěte definuje dítě jako každou lidskou bytost mladší 18 let, pokud nedosáhla zletilosti dříve (46). Způsobilost k právním úkonům vzniká v plném rozsahu zletilostí a zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku nebo uzavřením manželství (56). Hranice dospělosti byla ovšem v minulosti různá. Záleželo na historickém období, zemi nebo na příslušnosti ke společenské vrstvě či pohlaví. Teprve dnes je pro všechny relativně stejná, ovšem ne všude mají chlapci a dívky s dosažením plnoletosti stejná práva (49).

1.3.1 *Postavení dítěte v rodině a společnosti*

Podle profesora Dunovského prošel vztah rodičů k dětem tímto vývojem:

První etapa trvala od dávného starověku do 4. století po Kristu. Dítě mělo prakticky nulovou hodnotu, bylo bráno jako předmět. Dítě bylo závislé na rozhodnutích svého otce, který s ním mohl jakkoli manipulovat (prodat do otroctví, používat jako sexuální objekt, zanechat v poušti, obětovat nebo prostě zabít). Dětství prakticky neexistovalo, dítě získalo hodnotu člověka, až když bylo prohlášeno za dospělého (6).

Druhá etapa byla charakteristická nedbáním a nevšímavostí k dítěti. Hodnota dítěte byla pouze ideová, ve skutečnosti převládal manipulativní přístup k dítěti a jeho skutečná společenská hodnota se nezvýšila. Změnu přineslo křesťanství, které hlásalo, že dítě je lidská bytost se stejnými právy před Bohem, tedy i před lidmi, a zároveň vneslo požadavek neubližovat dítěti. Ve 4. století se křesťanství stalo státním náboženstvím a byl vydán zákaz zabíjení dětí, který ovšem neznamenal jeho konec. Děti byly stále chápány jako objekty určené pro potřeby dospělých. Dítě bylo v lepším

případě chápáno jako zmenšenina dospělého bez nároku na dětství. Umělecká díla přinesly do rodinného života emocionální složku – empatii (6).

Třetí etapa byla charakteristická ambivalentním přístupem k dítěti a trvala od 14. do 17. století. Objevovaly se první poznatky o vývoji dítěte a jeho potřebách, zejména ze záznamů vychovatelů budoucích králů. Dítě bylo stále vystaveno násilí, nedostatkům, nemocem apod. Dětství znamenalo přípravné období pro dospělost. Byl kladen důraz na respekt a pozornost k dítěti a porozumění jeho potřebám (6).

Čtvrtá etapa znamenala velkou změnu díky osvícenství, technologickému a začínajícímu vědeckému pokroku. Rodiče se snažili dítě formovat k obrazu svému (vyšší cíle = větší nároky). Rodiče se začali zajímat o přirozené potřeby dítěte. Ty začaly být alespoň v základu poznávány a uspokojovány (6).

Pátá etapa dostala jméno „socializační“. Docházelo k podporování začleňování dítěte do společnosti. Byla charakteristická pro 19. století, přechází do poloviny 20. století. Hodnota dítěte se zvyšovala, docházelo k hlubšímu poznávání jeho života, vývoje a potřeb. Rozvíjela se péče o děti při ohrožení jejich zdraví či života. O sirotky a děti postižené se začali zajímat charitativní organizace, církve a zaujatí jedinci (6).

Šestá etapa je charakteristická podporou a pomocí dítěti. Rodiče se zaměřují na pomoc dítěti s vyrovnáním všech jeho nezralostí, zvládnutím nejrůznější zátěže a učili je k samostatnosti. Dítě získává téměř všechna práva přiznaná člověku Listinou lidských práv a svobod a stává se partnerem rodičům. Dítě je na rodičích stále závislé a rodiče za ně mají odpovědnost až do jeho dospělosti, zároveň je plnohodnotnou bytostí a nositelem právní subjektivity. Dětství je vnímáno jako příprava na celý život člověka. Rodiče o dítě pečují ještě před jeho narozením (6).

1.3.2 Vývoj dítěte, člověka

Příchod nového člověka na svět byl a je považován za největší událost v lidském životě. Dobové a místní rozdíly byly snad jen v tom, že lidé toužili více po narození syna a dávali přednost zdravým dětem. Tato přání byla dobově logická (49).

Člověk prochází během svého života několika vývojovými stupni. V každém musí splnit vývojový úkol, aby mohl přejít do další etapy a plnohodnotně se rozvinout ve zralou osobnost. Členění lidského života do časových úseků je potřeba i kvůli vzdělávání. Už v 17. století J. A. Komenský rozdělil prvních 24 let lidského života do následujících šestiletých období:

- Dětství – 0-6 let – má dítě „v lůně mateřském strávití“
- Pacholectví – 7-12 let – návštěva školy obecné
- Mládenectví – 13-18 let – učit se cizím jazykům a svobodným uměním
- Jinošství – 19-24 let – studovat na akademii a pobývat v cizině (33)

Lidské mládě má velice dlouhý vývoj a je ze všech živočichů nejdéle odkázáno na rodičovskou péči, jen u savců se této péče účastní i další členové pospolu žijícího společenství (22). Vztah mezi dítětem, matkou a dalšími pečujícími lidmi, se mění na konci prvního roku života. Dítě začíná mluvit a umí se také postavit. Ve druhém a třetím roce života děti chápou interakce a emoce jiných členů rodiny. Dvouleté dítě se rozruší, rozčílí-li se jeden rodič na druhého, obejmě toho, v jehož tváři vidí smutek (11). Dítě „vrůstá“ do své rodiny a vytváří si vědomí rodinné příslušnosti, získává rodinnou identitu. Vědomí „já“ se dříve a lépe utváří, když dítě žije ve vztahu trojstranném než dvojstranném. Od tří let dítě hledá u matky ochranu a prožívá více intimity, u otce očekává více aktivity, zábavy a legrace (19). Důležitá je hra, při níž se zlepšuje koordinaci pohybů a rozšiřuje poznání světa. Ve věku pěti let lze dítě považovat za autonomního jedince. Je schopno trávit dlouhý čas v odloučení od rodičů bez rozrušení. Žádné dítě nemůže dosáhnout tohoto stadia, pokud by mu rodiče neposkytovali péči a ochranu. Je-li vztah mezi dítětem a matkou narušen, může to mít vážné důsledky (11). Dítě vnímá atmosféru v rodině přes chování matky. Jedním z nejagresivnějších typů chování v rodině je mlčení, nikoliv hněv. Přestane-li se v rodině mluvit, je atmosféra naplněna silnou agresivitou. Dítě ji intenzivně vnímá, aniž by muselo chápat její původ. Jsou napadeny nejzákladnější potřeby dítěte – pocit jistoty a bezpečí (18).

Giddens popsal vývoj člověka následovně:

Dětství představuje v moderní společnosti výraznou a jasně vymezenou fází života. Je to delší časové období, které přechází v pubertu. Až do počátku 20. století byly děti ve většině západních zemí zahrnuty do pracovního procesu ve velmi časném věku (11).

V **dospívání** dochází k biologickým změnám člověka. V naší kultuře vedou ke zmatku a nejistotě. Tempo změn a nových požadavků je rychlé. V kulturách se systémem věkových tříd spojených s konkrétními rituály přechodů až k dospělosti zmatek a nejistota nebývají. U nás se člověk snaží jednat jako dospělý, ale v očích zákona zůstává dítětem, ocitá se „na půli cesty“ mezi dětstvím a dospělostí (11).

Mladý dospělý je specifická etapa osobního a sexuálního vývoje v moderní společnosti. Po dvacátém roku života si mladí lidé často berou „oddechový čas“ k cestování a hledání sama sebe v životě sexuálním, politickém a náboženském (11).

Střední věk je obdobím řešení významných otázek. Dříve lidé udržovali užší vztahy s rodiči a širší komunitou lidí, měli v nich vzory. Dnes máme větší svobodu jedince, ale také větší zodpovědnost, která může být zdrojem napětí. Lidé uvažují dopředu, dochází ke „krizi středního věku“. Ženy po odchodu dětí mívají pocit ztráty své hodnoty a smyslu života. Muži mívají pocit, že musí dohnat nevyužité příležitosti. Při ztrátě či odchodu ze zaměstnání muž přichází o smysl svého života (11).

Stáří bylo tradičně období společenského uznání. Dnes je ovšem období obdivu k mládí a staří lidé ztrácejí sociální status. S odchodem ze zaměstnání klesne manželům příjem. Pokud si za život dostatečně našetřili a mají štěstí, že dostávají slušný důchod, mohou najít nový začátek v cestování či vzdělávání a užít si zasloužený „třetí věk“ (11).

Možný shrnul stádia vývoje podle Freuda, Piageta a Meada následovně:

Tabulka VI: Stádia vývoje dítěte podle Freuda, Piageta a Meada

Přibližný věk	Psychosexuální stadium (podle Freuda)	Kognitivní (poznávací) stadium (podle Piageta)	Sociální stadium (podle Meada)
1-2	Orální stadium Zabývá se chytáním a cucáním	Senzomotorické stadium Dítě zkoumá vztah mezi sebou a okolím	Preverbální stadium

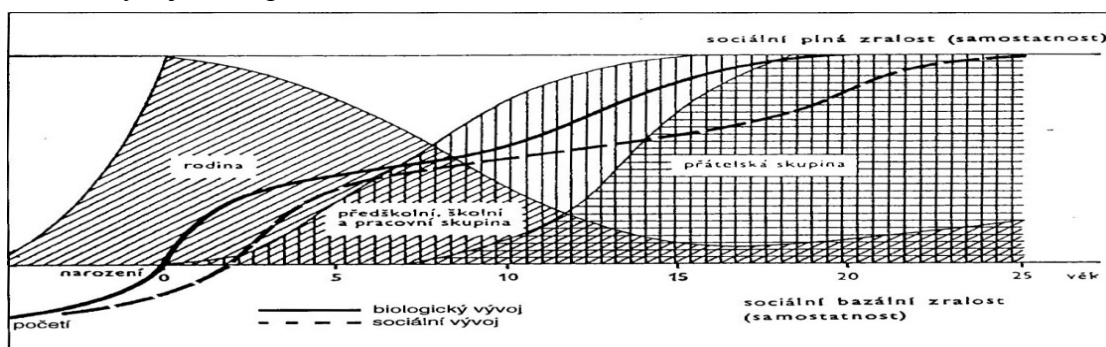

2-3	Anální stadium Dítě se zabývá uvolňováním nebo ovládním střev	Preoperační stadium Dítě se učí mluvit a užívat symbolů, ale myšlení je intuitivní a egocentrické	Stadium „play“ Imitativní hra; dítě se učí přebírat roli druhého
3-6	Falické stadium Dítě projevuje sexuální vnímavost; soupeření s rodiči stejného pohlaví vede k Oidipovskému komplexu		
6-12	Latentní stadium Sexuální pocity dřímají; dítě se zabývá získáváním dovedností	St. Konkrétních operací Dítě se učí zvládat logické operace, ale myšlení je konkrétní	Stadium „game“ Účast v organizovaných hrách a reciprokých vztazích; rozvoj generalizovaného druhého
13-...	Genitální stadium Mladý člověk začíná hledat dospělou, sexuální lásku	St. Formálních operací Mladý člověk začíná myslet v abstraktních, hypotetických termínech	

Zdroj: Ivo Možný: Rodina a společnost

Dunovský vytvořil schéma (viz obrázek 2), ve kterém zachycuje vývoj dítěte ve všech rodinách. Zajímavé je zachycení vývoje dítěte ještě před jeho narozením.

Obrázek 2: Vývoj dítěte podle Dunovského

Zdroj: Jiří Dunovský: Sociální pediatrie: vybrané kapitoly

1.4 Hodnocení rodiny a dítěte v ní

„Jen imbecil může být trvale šťastný.“ (31)

Problematika manželství, rodiny a dětí se v 70. a 80. letech ve výzkumech veřejného mínění neobjevovala. Až počátkem 90. let se těmto tématům věnovala větší pozornost (9).

1.4.1 Instituce

V minulosti se začal objevovat zájem společnosti o děti, které se ocitly v nepříznivé situaci. Církev se ujímala jejich osudu, budovala první nalezince a špitály. V péči o zvláště ohrožené děti se k církvi přidávaly charitativní organizace. Komenský zásadně pomohl k pochopení dětství výše uvedeným rozčleněním prvních 24 let života člověka. Určil i výchovné programy pro jednotlivá stádia a ty v různých místech Evropy uskutečňoval už v 18. století. Začínaly vznikat snahy trpící děti zachytit, vstoupit do jejich života a pomoci jim, když to nezvládla jejich rodina. V obecné rovině se tohoto úkolu ujímá stát. Dítětem se začala zabývat společnost, vznikla zvláštní věda o dítěti – pedologie, která se stala teoretickou základnou pro moderní péči o dítě. Přestože má rodina ve vývoji, výchově dítěte a péči o něj nezastupitelnou hlavní roli, v dnešní době se neobejde bez společenských institucí, zejména škol (6). Během celé historie bylo provedeno mnoho pokusů o přesunutí rodičovské péče na jiné osoby, skupiny či státem zřízené instituce. Nikdy se v širším měřítku neujaly (22).

V 15. století byla uznána přednost příbuzenstva před státem, nukleární rodinou a jedincem, ovšem v 16. a 17. století přebrala rodině část socializační funkce škola. Výsledkem bylo oddělení a prodloužení období dětství a mládí, snižování a následný nedostatek odpovědnosti u rodičů za výchovu svého dítěte (42). Od konce 19. století zasahuje stát do rodiny mnoha způsoby, zapojuje se do ochrany dětí. Chce upevnit vazbu mezi matkou a dítětem, snížit počet odložených dětí a odstranit negativní důsledky umístění dítěte do ústavní péče. Pomáhá snížit závislost rodiny na podpoře komunity, ženy na muži a dítěte na rodičích. Má to i odvrácenou tvář – menší autonomii rodiny a jejích členů vůči reprezentantům státu a jiným odborníkům (39).

Opatření rodinné a sociální politiky na podporu rodin s dětmi v ČR jsou realizována především pomocí dávek státní sociální podpory. Jejich podíl na rodinném rozpočtu pomalu klesá, ovšem jsou stále potřeba zejména v rodinách samoživitelům, s malými dětmi, příp. vícedětných (13). V zákoně není přímo vyjádřena podpora funkčním rodinám, ale otázkou zůstává, zda by si právě ony podporu státu nezasloužily více (30). Sami samoživitelé však volají po mimořádné pomoci oproti úplným rodinám (13).

V zahraničí probíhaly některé preventivní programy pro ohrožené rodiny. Když se podíváme na různé programy prevence násilí mladistvých, dojdeme k závěru, že intervence jsou nejefektivnější v raném dětství (23). Výrazné zlepšení v chování dítěte po intervencích trvajících půl roku bylo patrné ještě čtyři roky po ukončení Incredible Years. Naproti tomu kontrolní skupina s méně intenzivním programem nevykazovala žádný dlouhodobý efekt. Projekt byl zaměřen na tři výstupy kvůli finanční podpoře – vzdělávání, kriminalitu a nezaměstnanost. Mezi další výhody patřilo zlepšení ve druhém a třetím stupni vzdělávání, zvýšení produktivity a schopnosti výdělku, snížení zneužívání návykových látek, snížení počtu těhotenství u mladistvých (32). Program Parents and Children Talking Together měl větší účinky u rodin s vyšší úrovní vzdělání. Účinky byly největší pro starší děti, ve věku 14-16 let, což odporuje většině předchozích výzkumů. Lze to vysvětlit relativně vysokou úrovní konfliktu mezi rodiči a dětmi v polovině dospívání v porovnání s předchozím vývojovým obdobím (16). Nejčastější překážkou pro přístup ke službám byla nedostatečná informovanost o tom, jak a kde lze služby získat. Platilo to zejména pro rodiny s nižší úrovní příjmů (37). Otcové v programu se více zapojili, když měli pocit, že jim někdo opravdu chce a může pomoci. Tato podpora může být důležitá vzhledem k psychické pohodě a s ní spojené dovednosti zvládat problémy (2). Důležitou roli hraje postava sociálního pracovníka a použití humoru, který podporuje reflexivní myšlení. Příklad: Terapeut: „Takže teď víme, co by nebylo užitečné. Máte představu o tom, co by pro vás užitečné být mohlo?“ Manželka: „Ano, peníze a větší dům.“ Terapeut: „Samozřejmě...a možná i rodinné auto a bazén...“ Manželka: „...a uklízečka a chůva...“ Manžel: „...a notebook a iPod...“. Nemusíme vysvětlovat, že my peníze nemáme a dům jim nedáme. Oni to ví. Humor napomáhá rovnostářskému a společnému postoji při práci (48).

1.4.2 Dotazník funkčnosti rodiny

V roce 1987 definoval profesor Dunovský Dotazník funkčnosti rodiny, který se opírá o hodnocení osmi diagnostických kritérií: složení rodiny, stabilita rodiny, její sociálně ekonomická situace, dále osobnost sourozenců vyšetřovaného dítěte a zájem

o dítě a péče o ně. Rozdělení rodin podle tohoto dotazníku neurčuje jen kvalitu, ale i kvantitu poruch rodiny, vede k jejich řešení nebo je alespoň rámcově naznačuje (6). Podle Dunovského mají na funkčnost rodiny ve vztahu k dítěti největší vliv kritéria: stabilita rodiny, osobnost rodiče, zájem a péče o dítě (7). Pro dnešní dobu je tento dotazník zastaralý, k jeho použití je potřeba jej optimalizovat na dnešní poměry, zejména, co se týče bydlení a financí. Dotazník je přiložen v příloze.

Pásmo 0 - 4 bodů představuje funkční rodinu. Je v ní zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin byla v době testování v běžné populaci valná většina, až 85 %. Funkčnost rodiny dle DFR: 3 - eufunkční rodina (6).

Pásmo 5 - 9 bodů zahrnuje rodiny problémové. Vyskytují se v nich závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém nebo vývoj dítěte. Rodina je schopna problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Po pracovních péče o dítě vyžadují tyto rodiny zvýšenou pozornost a sledování. Problémových rodin bylo v době testování v běžné populaci kolem 12-13 %. Funkčnost rodiny dle DFR: 6 - rodina problémová (6).

Pásmo 10 - 14 bodů představuje dysfunkční rodinu. Vyskytují se v ní vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy, dysfunkce, jež rodina není schopna již sama zvládnout, si vyžadují společenské aktivity, aby bylo možno je odstranit. Většinou jde o celou řadu opatření nejrozličnějšího charakteru, známých pod termínem sanace rodiny. Těchto rodin bylo v době testování v běžné populaci kolem 2 %. Funkčnost rodiny podle DFR: 12 - rodina dysfunkční (6).

Pásmo 15 - 24 bodů zahrnuje rodiny afunkční, kde poruchy jsou tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí či dokonce jej ohrožuje v samotné existenci. Sanace rodiny je bezpředmětná a zbytečná. Jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit do rodiny jiné, náhradní, nebo jinam. V době testování bylo takových rodin v běžné populaci asi 0,5 %. Funkčnost rodiny podle DFR: 20 - rodina afunkční (6).

1.4.3 Další hodnocení funkčnosti rodiny

Rodina na sebe soustřeďuje v současné době stále větší pozornost řady disciplín (4). Zárukami „dostatečně dobrého hodnocení“ jsou konzultace s kolegy v rámci supervize a spolupráce v multiprofesních týmech. Ovšem takové posilování kvality hodnocení je v ČR zatím málo využívané (20).

M. Plzák klade důraz, vedle výchovy dětí, také na kvalitu manželské komunikace, sexuální soužití, finanční hospodaření a trávení volného času. Důraz klade na rozum, poznání a vědění jako na nezbytné předpoklady funkčního soužití (33). Podle Kim Bergové (1994) je špatným pochopením hodnocení, pokud je výsledkem seznam toho, co dělá rodina nebo některý její člen špatně. Takový seznam dává rodině trvalou nálepku „nespolupracující rodina“ či „pasívně agresivní klient“ (20).

Při posuzování rodiny je vhodné použít více metod zároveň a provádět hodnocení ve více lidech, sníží se subjektivita výsledků (20).

Rozhovor týkající se vlastního chování posuzovaného člena rodiny. Jsou témata, která je lepší probírat s jednotlivými členy rodiny, a témata, která se hodí spíše do další kategorie. Každá rodina je jiná – někde lze hovořit o negativních zážitcích dospělého rodiče z dětství před ostatními členy rodiny, jinde to možné není, jelikož dospělý raná traumata ještě dostatečně nezpracoval (20).

Rozhovor týkající se chování jiných členů rodiny a fungování rodiny jako celku. Při tomto rozhovoru pozorujeme spontánní interakce rodiny při ritualizovaných událostech (vítání návštěvy, přípravy jídla, volné hry samotných dětí, hry rodičů s dětmi, přípravy dětí na školu, ukládání malých dětí ke spánku atp.) (20).

Pozorování interakce navozené určitým zadáním. Můžeme začít práci například tématem: Co budete dělat v létě o prázdninách? Co jste dělali minulý víkend? Plánujete udělat něco se svým bytem či domem (20)?

Dotazníky a testy. Nejsou vhodné samy o sobě, ale jsou vhodnou doplňkovou metodou pro dospělé, popř. pro větší děti. Výsledky je třeba říkat rodině opatrně, s vědomím možné zpětné vazby, musí mít i pro rodinu srozumitelnou podobu (20).

Konstrukce genogramu zobrazujícího příbuzenské vztahy mezi členy rodiny.

Vytváření genogramů je pro rodinu již poměrně náročným úkolem, protože znázorňuje intenzitu a kvalitu vztahů v rodině a některé členy rodiny může zablokovat. Pracovník by měl vytvářet genogram společně s rodinou (20).

Strukturované techniky. Jsou to hry, modelování, kreslení, dokončování příběhů nebo vytváření soch členů rodiny do podob vystihujících současnou roli v rodině. Jsou vhodné pro angažování dětí. Pro dospělé mohou být náročnější, jelikož je opouštěna úroveň slovního vyjadřování, které mohou racionálně kontrolovat (20).

Rozbor dokumentů. Jedná se o analýzy dokumentů vytvořených jinými pracovníky v předchozích etapách práce s rodinou (20).

Ekomapa. Přináší dynamický způsob grafické znázornění začlenění rodiny do širšího kontextu. Platí zde stejná úskalí jako u konstrukce genogramu (20).

Tabulka VII: Funkční a dysfunkční soužití v pojetí S. Minuchina

Dimenze	Funkční	Dysfunkční
Adaptabilita	flexibilní	rigidní
Hranice	jasné	difuzní
Moc/hierarchie	výkonný a účinný rodičovský subsystém	nedostatek funkčního rozdělení moci (vlivu), zkosená/převrácená hierarchie
Zaměřenost (orientace)	flexibilní, silné svazky generační i přes generace	koalice: fixní/stereotypní; triangulované; zastupující konflikty
Funkce	podpora sounáležitosti, individuace (nezávislosti)	sounáležitost bez nezávislosti; nezávislost bez sounáležitosti

Zdroj: Ivo Plaňava: Manželství a rodiny

Tabulka VIII: Funkční a dysfunkční soužití podle Plaňavy

Komponenty, procesy	Soužití funkční	Soužití dysfunkční
I. STRUKTURA	jasná, přehledná, akceptovatelná a též flexibilní	jasná, přehledná a rigidní; nebo difuzní až chaotická
1. rozdělení moci a odpovědnosti	osou je kooperativní aliance mezi rodiči, kteří mají rozlišné kompetence (flexibilní v čase)	osou je koalice mezi jedním rodičem a dítětem; stálý nebo převažující boj o moc
2. aliance (koalice)	jasné, zřetelné	nejasné až chaotické nebo se prolínají
3. hranice uvnitř rodiny		
4. i směrem navenek	nepřevažuje centripetální ani centrifugální zaměření	jedno z nich výrazně převažuje

5. role členů rodiny (mužská-ženská-dítěte)	přehledné a respektované, v souladu s očekáváními, shodné či obdobné, vzájemné percepce	v rozporu s očekáváními, nekompatibilní, rozporné
II. DYNAMIKA	změny (schopnost změn) struktury v souladu s vývojovými úkoly rodiny i jednotlivých členů	struktura rodiny rigidní, změny nenastávají nebo opožděně; neadekvátní vývojové etapě; základní funkce rodiny neplněny
6. krize tranzitorní	konstruktivně a včas zvládané	
7. netranzitorní	základní funkce rodiny plněny	
III. HODNOTOVÉ ORIENTACE, POSTOJE		
8. preference (hierarchie), zaměřenost rodiny (v dané etapě)	shodné a slučitelné; rozdílné a slučitelné; schopné transformací v souladu s vývojem rodiny	shodné, ale neslučitelné; rozdílné a neslučitelné; rigidní, rozporné až neslučitelné
9. postoje k transcendent. hodnotám	shodné; nebo rozdílné, avšak kompatibilní	rozdílné, neslučitelné; rigidní, rozporné, neslučitelné
10. soužití v rodině a manželství jako hodnota	velký význam (významná hodnota)	minimální až žádný význam
IV. INTIMITA	přítomná a vyvažovaná s osobní autonomií	hypertrofovaná na úkor osobní autonomie; absence intimity
11. sounáležitost, vzájemná závislost a blízkost	vědomí sounáležitosti (i v krizích), tendence "být spolu"; dotekové kontakty, převažuje pozitivní emoční vyladění a bilancování	absence sounáležitosti, vyhýbání se kontaktům a společným činnostem; doteková averze, převažují výrazně negativní emoce a bilancování
V. OSOBNÍ AUTONOMIE	respektovaná, posilovaná; vyvažovaná s intimitou; akceptace individuálních rozdílů	potlačovaná, hypertrofuje na úkor intimity, rozdíly mezi členy rodiny neakceptovány
VI. KOMUNIKACE	Posiluje, utváří vše funkční v I.-V.	zeslabuje až destruuje I.-V.

Zdroj: Ivo Plaňava: *Manželství a rodiny*

Tabulka IX: Charakteristiky komunikace při aplikaci metody „rodinný rorschach“

Znaky komunikace	rodinná komunikace, je-li manželská pár	
	funkční	dysfunkční
VERBÁLNÍ: množství a délka vstupů	nikdo nezahlcuje komunikaci, každý mluví stejně dlouho	jeden zahltí komunikaci, monopolizuje
plynulost	komunikace je "splavná", nejsou delší odmlky	delší pauzy
intruze	ojedinělé skákání do řeči	častý výskyt; "boj o čas"
naslouchání	vzájemně si naslouchají, jeden navazuje na druhého	"neslyší se"; navazování jen v nesouhlasu
postoj k výroky ostatních	častěji jeden souhlasí s druhým	často si oponují
výroky snižující hodnotu druhého	absence	vyskytují se
emoční atmosféra	uvolněná, humor	neutrální až stísněná; bez humoru
pozitivní posilování	časté pochvaly, oceňování	jen ojediněle
NEVERBÁLNÍ: prostorová distance	hledají možnosti být co nejbliže	preferují větší distance

polohy držení těla; taktilní kontakty	jeden ke druhému se naklání, časté vzájemné doteky, pohlazení	odklánění; absence dotyků, příp. jen mezi rodičem a dítětem
gestikulace a mimika	živější, přátelské, empatické; úsměvy	emočně neutrální mimika; občasné vyjádření nevole
motorika	absence motorického neklidu	neklid rukou, podupávání nohou
přímé oční kontakty	jeden se druhému dívá do očí	vyhýbání se pohledům
DALŠÍ: čas věnovaný komunikování "tváří v tvář"	všem vyhovuje, považují dobu kom. za přiměřenou a postačující	vyhovuje jen někomu z rodiny
verbalizované projevy pozitivních emocí a pocitů	občas ano	vůbec ne
negativních	negativní pocity se vyjadřují, ale opatrně a v příhodné situaci	vyjadřují se otevřeně, okamžitě a kdykoliv
generalizované výroky	jen ojediněle	často
posouzení množství slovních střetů a konfliktů	spíše o něco méně a "jako v jiných rodinách"	více než jinde

Zdroj: Ivo Plaňava: *Manželství a rodiny*

Tabulka X: Rozdíly v komunikaci funkčních a dysfunkčních manželských dvojic

ukazatel komunikace	funkční soužití	dysfunkční soužití
VERBÁLNÍ KOMUNIKACE		
potřeba komunikace	adekvátně saturována	nespokojenost s časem věnovaným komunikaci
komunikace o osobních tématech	časté; sdílení starostí; časté žádosti o radu a pomoc	ojedinělá, eventuálně chybí
otevřená komunikace pocitů	častá a oběma vítaná	ojedinělá, nebo jen sdělování negativních pocitů
generalizující výroky	ojedinělý výskyt	velmi časté
pozitivní posilování	časté pochvaly a vzájemná oceňování	ojedinělý výskyt, případně absence
humor, převažující emocionální ladění	častý výskyt humoru; převažuje pozitivní emocionální ladění komunikace	ojedinělý výskyt humoru nebo jeho absence; převažuje negativní emocionální ladění
intruze	absence nebo jen ojedinělý výskyt	partneři si často "skáčou do řeči"
výroky snižující hodnotu partnera	absence nebo jen ojedinělý výskyt	časté osočování a obviňování partnera; připisování negativních úmyslů; připomínání povinností
kontextová jasnost sdělení	jasný a srozumitelný kontext jednotlivých sdělení	"zamlžená", nejasná, méně čitelná komunikace; partneři přesně nevědí, o čem mluví
skryté programy	absence skrytých programů	časté a výrazné skryté programy
charakter rozhovoru	vyváženost komunikačních vstupů; schopnost setrvat u jednoho tématu; reciprocita rolí "naslouchající-mluvící"	jeden výrazně dominuje a zahlcuje komunikaci; časté střídání témat, eventuální ulpění na tématu, tzv. výslechový dialog
přístupy k odlišnému názoru	akceptace odlišných názorů, jakož i témat, která navrhl partner	neochota akceptovat odlišný názor i téma navržené partnerem
množství konfliktů	partneři soudí, že mají méně konfliktů než jiní nebo "jako všude"	partneři se domnívají, že mají více konfliktů než jiní

trvání rozlad	několik minut	až několik dnů
role "usmiřovatele"	osoba, která po hádce jako první usiluje o usmíření, je někdy muž, jindy žena	pouze jeden stejný partner
NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE		
prostorová distance	partneři často blízko sebe (cca 40 cm)	preferují větší distance (70 cm a více)
neverbální zpětné vazby	aktivní a časté přitakávání hlavou	nedostatek, málo čitelné, matoucí
oční kontakty	tvoří 65-90 % z celkové doby rozhovoru	minimální až nulové, strnulý pohled
tón hlasu	vyjadřuje vstřícnost a zájem	nezúčastněný, popř. podrážděný
"práce" s tělem	tendence naklánět se k partnerovi	odvracet se
držení těla	spíše vzpřímené, uvolněné	tělo spíše strnulé, svěšené
výrazy tváře	adekvátní obsahu sdělení	neadekvátní obsahu sdělení
motorický neklid	absence	častý a výrazný
projevy rukou	ruce uvolněné, přiměřené gestikulace	neklidné
projevy nohou	spíše v klidu	výrazně neklidné, podupávání
vztah mezi verbální a neverbální složkou	převažuje soulad	časté diskrepance mezi obsahem sdělení a doprovodnými neverbálními projevy

Zdroj: Ivo Plaňava: Manželství a rodiny

Dunovský rozdělil rodičovské chování následujícím způsobem:

Tabulka XI: Týrání a zanedbávání podle Dunovského

	AKTIVNÍ	PASIVNÍ
Tělesné týrání, zneužívání a zanedbávání	tržné, zhmožděné rány a poranění, bití, zlomeniny, krvácení, dušení, otrávení, smrt	neprospívání, vyhladovění, nedostatky v bydlení, ošacení, ve zdravotní a výchovné péči
Duševní a citové týrání, zneužívání a zanedbávání	nadávký, ponižování, strašení, stres, šikana, agrese	nedostatek podnětů, zanedbanost duševní i citová
Sexuální zneužívání	sexuální hry, pohlavní zneužití, ohmatávání, manipulace v oblasti erotogenních zón, znásilnění, incest	exhibice, video, foto, audio, pornografie, zahrnutí dětí do sexuálních aktivit dospělých
Zvláštní formy	Münchhausenův syndrom v zastoupení Systémové týrání a zneužívání Organizované týrání a zneužívání Rituální týrání a zneužívání	

Týrání
 Zanedbávání

Zdroj: Jiří Dunovský: Týrané, zanedbávané a zneužívané dítě

Stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je považována za nejdůležitější podmínku zdravého vývoje dítěte. Další může být bezpečí domova jako stabilního a chráněného prostředí. Obojí může dítěti nezastupitelně poskytnout

v potřebném množství jen rodina (22). Děti bez příznivých podmínek pro vývoj můžeme považovat za ohrožené. Je velmi pravděpodobné, že jejich sociální fungování i v dospělosti bude tímto negativně ovlivněno (20). Rodina je vzorová společnost, ve které si dítě přivlastňuje základní vzorce chování, které jsou rozhodující pro jeho orientaci ve společnosti, z nich bude vycházet, až si založí svou vlastní rodinu (6). Manželský konflikt se jeví jako problematický pro sebehodnocení dospívajícího. Pro udržení zdravého sebevědomí z hlediska manželského konfliktu, by měla být podporována schopnost dospívajícího překonat pocity ohrožení (38).

Pracovník posuzující rodinu se ocitá v průsečíku následujících norem:

- osobní norma
- n. pracovníkových referenčních skupin, s nimiž se srovnává (kolegové a přátelé)
- n. jeho společenské vrstvy, „subkultury“
- náboženství či jiná zakotvená „nadčasová pravidla“, významná pro pracovníka
- obecná kulturní a společenská norma pro určitou dobu
- n. upravené v národních zákonech a v precedenčních rozhodnutích soudů
- mezinárodní právní normy týkající se především lidských práv a práv dětí
- n. vyplývající z kultury organizace, v níž je pracovník zaměstnán
- n. posuzované rodiny
- n. referenčních skupin, společenské vrstvy, příp. subkultur, posuzované rodiny
- náboženství vyznávané rodinou (20).

Podnět k hodnocení rodiny může přijít od člena rodiny, zástupce státu hájícího zájmy dítěte, řešícího přestoupení zákona, pracovníka nebo organizace, která se zabývá dítětem či dospělým členem rodiny, popř. více členy rodiny najednou (20).

Chudoba může být a bývá pouze jednou z podmínek vzniku mnohoproblémových rodin, ovšem ne každá chudá rodina je mnohoproblémová. V některých případech se jí ale stává i rodina, která nemá nouzi o živobytí. Nové práce zdůrazňují jako další podstatné faktory odcizení rodiny od společnosti, kulturních norem a zvyklostí, a přes několik generací předávané dysfunkční vzory rolí a způsoby řešení těžkostí (21). Od života s partnerem s poruchou osobnosti nelze čekat šťastné manželství (31).

2 Cíl práce a hypotézy

Cílem této diplomové práce je: „Zjistit, podle čeho sociální pracovníci/pracovnice v Jihočeském kraji posuzují funkčnost rodiny.“ Výzkumu se zúčastnily pouze ženy, dále budu psát pouze o sociálních pracovnicích.

Pro splnění cíle byla stanovena hlavní výzkumná otázka a deset dílčích výzkumných otázek:

HVO: „Jaké charakteristiky má podle sociálních pracovnic funkční rodina?“

DVO1: „Jaké je složení rodiny žijící ve společné domácnosti?“

DVO2: „Jaké charakteristiky mají rodiče?“

DVO3: „Jak je v rodině rozděleno vykonávání běžné práce v zajištění chodu domácnosti s ohledem na sociální role?“

DVO4: „Jak jsou v rodině vychovávány děti?“

DVO5: „Jaké sociální kontakty rodina udržuje?“

DVO6: „Jak je v rodině zajištěn příjem financí?“

DVO7: „Jaké jsou bytové podmínky rodiny?“

DVO8: „Jak by sociální pracovnice seřadila charakteristiky funkční rodiny podle důležitosti?“

DVO9: „V jakém případě je již potřeba zasáhnout do rodiny?“

DVO10: „Jaké preventivní kroky a protektivní faktory považuje sociální pracovnice pro zachování funkčnosti rodiny jako důležité?“

Hypotézy budou stanoveny na základě výzkumu.

3 Metodika

Výzkum byl kvalitativní, jeho stěžejní technikou bylo polostandardizované interview. Struktura interview měla podobu širěji formulovaných otázek, které směřovaly k poznání problému. Tato struktura pomáhá lepší srovnatelnosti a relativně snadnější analyzovatelnosti zjištěných skutečností. Navíc je relativně flexibilní a lze v něm reagovat na neočekávané nebo zajímavé skutečnosti, které „nepatří“ do struktury interview, ale mohou pomoci lépe objasnit výzkumný problém. V tom případě je možné pokládat specifické „dovysvětlující“ otázky (49).

Výzkumným souborem byli sociální pracovníci a pracovníci v sociálních službách dle zákona číslo 108/2006 Sbírky pracující na městských úřadech v Jihočeském kraji, kteří mají na starosti sociálně-právní ochranu dětí a provádějí sociální šetření v rodinách a zároveň pracují na tomto postu déle než deset let. Výběr respondentů byl kvótní, podle kvót: místo výkonu práce v Jihočeském kraji, pracovní pozice sociální pracovník nebo pracovník v sociálních službách dle zákona číslo 108/2006 Sbírky a délka praxe minimálně 10 let. Z celkem oslovených 37 sociálních pracovníků a pracovníc s rozhovorem souhlasilo 6 sociálních pracovníc, které splňovaly podmínku deseti let na svém postu, z toho jedna se nakonec k rozhovoru nedostavila z důvodu nemoci. Rozhovor trval 30 až 40 minut a byl zaznamenán na diktafon, po zpracování dat byl záznam vymazán. Výzkum probíhal během měsíce dubna roku 2012.

Otázky pro rozhovor byly rozděleny do 10 okruhů podle dílčích výzkumných otázek. Všechny odpovědi na dílčí výzkumné otázky dají dohromady odpověď na hlavní výzkumnou otázku „Jaké charakteristiky má podle pracovníc funkční rodina“. Všechny otázky byly zaměřeny na subjektivní názory respondentek. Odpovědi byly podloženy dlouholetou praxí respondentek v oboru sociálně právní ochrany dětí. Respondentky uváděly více odpovědí.

Za účelem zpracování praktické části své diplomové práce byla data v podobě rozhovorů nahrána na diktafon, poté doslovně přepsána do elektronické podoby a pro analýzu dat jsem použila metodu vytváření trsů a metodu kontrastů a srovnávání.

Metoda vytváření trsů spočívá v uspořádání dat (výroků) do skupin na základě jejich podobnosti (47). Metoda kontrastů a srovnávání spočívá v odlišení např. dvou identifikovaných kategorií, nalezení rozdílů (přestože mají zároveň mnoho společného) (47).

4 Výsledky

4.1 DVO1: „Jaké je složení rodiny žijící ve společné domácnosti?“

Tabulka XII: „Jaké je složení rodiny žijící ve společné domácnosti?“

Respondentka	1	2	3	4	5
Názor					
Nelze generalizovat		x			
Úplná rodina	x	x		x	x
Širší rodina			x		
Střídavá péče					x

Zdroj: vlastní výzkum

Všechny respondentky měly představu o funkční rodině takovou, že spolu v domácnosti žije otec, matka a jejich děti. R1: „*Funkční rodina je ta klasická. Maminka zabezpečuje chod domácnosti, tatínek finance a společně se starají o děti – každý tím svým dílem – tatínek by se také měl podílet, neměl by být jen u těch peněz.*“ R2: „*Nefungují rodiny, které jsou polovičaté, tzn. táta-dítě, nebo máma-dítě.*“ R5: „*Funkční rodina je matka-otec-děti a jsou schopni se prakticky na všem domluvit. ... Může být funkční, i když nejsou spolu, může ta rodina díky schopnosti domluvit se fungovat.*“ Jedna respondentka si myslí, že ve společné domácnosti by měli žít ještě další členové rodiny a měli by společně kooperovat. Do úplné rodiny respondentky zahrnovaly i doplněné rodiny, tedy rodiny, ve kterých je doplněný partner či partnerka. Jedna respondentka si myslí, že podle složení rodiny nelze usuzovat na její funkčnost či dysfunkčnost, že nelze generalizovat na celou společnost. Jedna respondentka si myslí, že pokud je upraven styk s dítětem střídavou péčí a rodiče se střídají v péči o dítě v bydlišti dítěte, tedy že necestuje dítě za rodičem ale rodič za dítětem, lze rodinu co, se týče složení domácnosti, považovat za funkční. Jedna respondentka z praxe vyzorovala, že tradičně nefunkční je domácnost, ve které je dítě, jeho matka a její matka, tedy dítě, jeho matka a jeho babička z matčiny strany.

4.2 DVO2: „Jaké charakteristiky mají rodiče?“

Tabulka XIII: „Jaké charakteristiky mají rodiče?“

Respondentka	1	2	3	4	5
Názor					
Nelze generalizovat	x			x	
Schopnost domluvit se		x		x	x
Milující	x	x	x		x
Důslední ve výchově			x		
Tolerantní ve vztahu k sobě	x		x	x	
Zodpovědní	x		x		
Bez psychiatrické diagnózy				x	x
Snaživí		x			
Zralí	x			x	x
Připravení na dítě		x			x
Samostatní	x		x		

Zdroj: vlastní výzkum

Čtyři respondentky se shodly na tom, že rodiče by měli být milující ve vztahu k dítěti, měli by dítě dostatečně citově saturovat. R5: „Každý ten cit, tu lásku dává najevo jinak. Důležité je, aby dítě mělo saturovanou potřebu bezpečí.“ Tři respondentky považují za důležitou schopnost domluvit se. R1: „Rodina by se měla jednou denně sejit a vše si vypovědět, aby i děti byly vtaženy do chodu domácnosti a rodiče věděli o starostech svých dětí.“ Rodiče by měli být schopni a ochotni se všem domluvit. Tři respondentky považují za důležitou toleranci ve vztahu a schopnosti kompromisu. R1: „Soužití dvou lidí je o toleranci a musí být z obou stran. ... Pak už je vše jen otázkou domluvy.“ R4: „Problém je v jejich komunikaci.“ Tři respondentky uvedly, že funkční rodič měl být zralý. Dvě respondentky považují charakteristiky rodičů za irelevantní, co se týče funkčnosti rodiny, je to podle nich velmi individuální a nelze generalizovat na celou společnost. Dvě respondentky mají představu o funkčním rodiči jako o zodpovědném člověku. R1: „V některých rodinách ani neví, do kolika má dítě školu. To je divné.“ R1: „Dneska je doba tak divná, že si rodiny neuvědomí, že zplodit

dítě není jen na chvíli, ale závazek na pěkně dlouhou dobu a pak už nejde jen říct, že to mezi námi neklape, tak půjdeme od sebe. Je to o zodpovědnosti.“ R3: „Rodiče by měli být hlavně zralí a připravení na dítě, ta zralost souvisí se spoustou věcí.“ R3: „V nefunkčních rodinách nechtějí být tatínci zodpovědní.“ Dvě respondentky se shodly na tom, že by funkční rodič měl být bez psychiatrické diagnózy. R2: „Nefungují rodiny, kde je citové oploštění.“ Dvě respondentky si myslí, že by měl být připraven na dítě a další dvě respondentky, že by měl být samostatný, tedy nezávislý na své původní rodině. Charakteristiky „zralí“, „připravení na dítě“, „samostatní“ a „zodpovědní“ se dají shrnout pod první charakteristiku „zralí“. Jedna respondentka uvedla, že by měl být dospělý, ve smyslu zralosti. Dá se tedy říci, že všechny respondentky se shodují na tom, že funkční rodič by měl být zralý. R4: „Oni poznají, že i když se občas chováme drsně, že to s nimi myslíme dobře. ... Nestorka sociálně právní ochrany doktorka Novotná říká, že sociální práce je často o tom udržovat ty lidi v napětí, aby byli neustále v napětí, abychom my náhodou něco nepodnikli. Trochu se snaží, i když to dělají hlavně ze strachu, ne kvůli těm dětem, ta motivace tam není v pořádku, ale hlavní je, že to dítě z toho profituje. A my doufáme, že jim to časem dojde.“

4.3 DVO3: „Jak je v rodině rozděleno vykonávání běžné práce v zajištění chodu domácnosti s ohledem na sociální role?“

Tabulka XIV: „Jak je v rodině rozděleno vykonávání běžné práce v zajištění chodu domácnosti s ohledem na sociální role?“

Respondentka	1	2	3	4	5
Názor					
Nelze generalizovat	x	x		x	
Pracující otec	x	x	x	x	
Alespoň jeden pracuje		x		x	x
Žena v domácnosti	x	x	x		
Žena na částečný úvazek			x	x	
Jasně role			x		x
Vyrovnané role	x		x	x	x
Všichni v rodině				x	

Zdroj: vlastní výzkum

Čtyři respondentky jsou zastánkyněmi tradičního modelu rodiny, kde otec pracuje, přináší do domácnosti peníze, a žena se v domácnosti stará o děti, případně je zaměstnaná na částečný úvazek. R5: „*Některé maminky mají více úvazků, aby dítě zabezpečily, ale pak na něj nemají čas. Děti ani nemohou chodit na kroužky, protože na ně nemají.*“ V případě skončení rodičovské dovolené jen jedna respondentka uvedla, že by žena měla zůstat v domácnosti s dětmi, ostatní se shodly, že by měla jít do práce, aby měla rodina vyšší standard a pojištění v případě ztráty zaměstnání muže či rozvodu. Čtyři respondentky považují za předpoklad funkční rodiny vyrovnanost rolí v rodině, kdy se nerozdělují ženské a mužské práce, ale oba rodiče mají na chodu domácnosti přibližně stejnou zásluhu. Tři respondentky si myslí, že na základě rozdělení vykonávání prací v domácnosti nelze usuzovat na funkčnost či dysfunkčnost rodiny, že nelze generalizovat na společnost. Tři respondentky si myslí, že by alespoň jeden rodič měl pracovat, záleží na tom, kdo má jaké příležitosti. R2: „*V nefunkčních rodinách nikdo nepracuje a od toho se to odvíjí.*“ Nezaměstnanost rodinu posouvá k pomyslné hranici dysfunkčnosti, protože rodina nemá dostatek financí k saturaci potřeb dětí. Dvě respondentky považují za důležitou práci ženy na částečný úvazek,

aby udržela krok s rozvojem oboru jejího zaměstnání a aby se mohla seberealizovat. Dvě respondentky považují za důležitou jasnost rolí, aby rodiče měli jasně dané povinnosti, za které je odpovědný, a dítě mělo vzor, že někdo se stará o domácnost a někdo se stará o příjem financí. R3: *„V rodině by měly být vyrovnané harmonické vztahy a jasná hierarchie.“* Čtyři respondentky uvedly, že partneři se chovají podle základních vzorců chování naučených ve svých původních rodinách. R2: *„Rodiny dětí z dysfunkčních rodin dopadají stejně jako ty původní.“* Bohužel to jsou zpravidla špatné vzorce. R3: *„Málokdy se stane, že se ten životní příběh zvrtné. Většinou je to vlivem výchovných vzorců z původních rodin.“* R5: *“Rodiče podnikatelé omlouvají neomluvené hodiny dětem, protože jejich dítě přece nemůže chodit za školu. ... Rodiče je učí ‚já jsem někdo, ty budeš taky‘. Ale nemohu házet všechny podnikatele do jednoho pytle, i mezi podnikateli jsou skvělí rodiče.“* R5: *„Záleží, z jaké rodiny pocházejí. Mám tu rodiče, ke kterým jsem chodila do rodiny, když byli ještě dětmi. Víme, že od ní nemůžeme očekávat něco, v čem nevyrostla. Snažíme se na ni působit, že u ní jsme se snažili, aby se měla lépe, teď se budeme snažit, aby se její děti měly lépe.“*

4.4 DVO4: „Jak jsou v rodině vychovávány děti?“

Tabulka XV: „Jak jsou v rodině vychovávány děti?“

Respondentka	1	2	3	4	5
Názor					
Nelze generalizovat	x	x		x	
Zajištění potřeb dítěte		x		x	x
Vést k vědomí povinnosti	x			x	x
Vést k samostatnosti	x		x		x
Důsledná výchova	x		x		x
Spolupráce rodičů		x		x	x
Výchova hrou			x		x
Odměny a tresty přiměřené věku	x	x	x		x
Zapojení do záležitostí rodiny	x			x	x

Zdroj: vlastní výzkum

Čtyři respondentky si myslí, že základem výchovy ve funkční rodině jsou odměny a tresty přiměřené věku dítěte. Tři respondentky si myslí, že hlavním cílem výchovy dětí je zajištění potřeb dítěte, že toto je předpokladem úspěchu. R2: „*Rodiče by měly saturovat veškeré potřeby dítěte, aby bylo dítě rozvíjeno ve všech možnostech.*“ Po třech respondentkách uvedlo, že dítě by mělo být vedeno k vědomí povinnosti a k samostatnosti, a to od útlého věku. R1: „*V rodinách by mělo být uplatňováno kapesné, aby dítě znalo hodnotu peněz a vědělo, že ani v rodině není vše zadarmo a vážilo si věcí.*“ Podle třech respondentek by výchova dětí měla být důsledná, ovšem jen jedna tuto vlastnost přiřadila charakteristice rodiče, viz kapitola 4.2. R4: „*Základem jsou vzory mužské i ženské role, musí participovat oba dva rodiče a samozřejmě spolupracovat na uspokojování potřeb dítěte.*“ Tři respondentky uvedly, že rodiče by se měli na výchově podílet oba a zároveň spolupracovat. Souvisí to s důsledností výchovy. R1: „*Počítač a kroužky rodinu nenahradí.*“ R5: „*Když je důsledná výchova, děti jsou vedeny od malička a rodiče jsou zajedno, dítě si navykne a není žádný problém.*“ Tři respondentky uvedly, že dítě by mělo být zapojeno do záležitostí rodiny. Souvisí to s vedením dítěte k vědomí povinnosti, tyto dva faktory výchovy uvedly

shodné tři respondentky. R5: „*Já si myslím, že by se děti měly zapojit podle jejich věku, vést je k tomu, je mají povinnost, například vynést koš nebo vyvenčit pejska. Pokud maminka nestihá, měl by i kluk pomoci s nádobím, když je v rodině pět chlapů, ne rozdělení ženské a mužské práce. Ta maminka není jejich služka a navíc pak bude klidnější. Když to těm dětem takhle vysvětlím, pochopí, že je to logické. Samozřejmě ne příkazy, ale tím normálním hravým způsobem, aby se k tomu dítě samo dopracovalo a zvyklo si na to.*“ Dvě respondentky si myslí, že by děti měly být vychovávány hrou, nikoliv příkazy a zákazy. Předpokladem funkční výchovy dětí je podle jedné respondentky bezpodmínečné přijetí dítěte. R1: „*Rodiče by si měli uvědomit, že když dítě na svět přivedli, jsou tu pro něj, aby se o něj postarali a zabezpečili mu domov, dokud se nebude moci zabezpečit samo. ... Pak jsou z toho rodiny typu ‚státe postarej se, dítě se nám rozbilo‘.*“ R3: „*Základem je bezpodmínečné přijetí toho dítěte, to je absolutní základ.*“ Podle jedné respondentky je nesprávná přílišná protektivní výchova, tato myšlenka se dá přiřadit k vedení k samostatnosti. Zároveň si myslí, že není správná direktivní výchova formou příkazů a zákazů, taktéž bychom tuto myšlenku mohli přiřadit v nižším věku dítěte k výchově hrou.

4.5 DVO5: „Jaké sociální kontakty rodina udržuje?“

Tabulka XVI: „Jaké sociální kontakty rodina udržuje?“

Respondentka	1	2	3	4	5
Názor					
Nelze generalizovat		x			x
Širší rodina	x	x	x	x	x
Vrstevníci, kamarádi			x		x

Zdroj: vlastní výzkum

Všechny respondentky považují za funkční rodinu takovou, která udržuje sociální kontakty v rámci svého širšího příbuzenstva, pokud je to možné. R1: „*Na některé rodiny platí prarodiče jako strašák, přijedou a srovnají to.*“ R5: „*Dříve rodiny držely při sobě a řešily problémy, dnes to neplatí. Ono to nějak dopadne, stát mi ty peníze dá.*“ Není to možné například u dětí z dětských domovů, kteří svou rodinu neznají. Podle dvou respondentek nelze podle sociálních kontaktů usuzovat na funkční či dysfunkční rodinu, nelze generalizovat na celou společnost. Podle dvou respondentek je vhodné, pokud rodina udržuje kontakty s vrstevníky nebo přáteli rodičů i dětí. Takové rodiny mají širší a hustší záchrannou sociální síť a mají se na koho obrátit v případě nouze. R5: „*Některé rodiny při sobě hodně drží, takže když přijdou o byt, mají se kam přestěhovat.*“ Dvě respondentky uvedly, že dysfunkční rodiny udržují vztahy pouze v rámci své ekonomické vrstvy. R4: „*Já bych řekla, že rodiny udržují vztahy v rámci své ekonomické vrstvy. ... Jak se říká, že oni se nám vzájemně najdou a pomohou si, to tedy nepozoruji.*“ R5: „*Kamarádka, která je už rozvedená, předává zkušenosti té ještě nerozvedené. Samozřejmě ty špatné zkušenosti a rady.*“ Dvě respondentky uvedly, že dysfunkční rodiny neudržují žádné sociální kontakty. Jedna respondentka uvedla, že je důležité, aby rodina cítila, že jí stát v případě nouze pomůže, tedy že i funkční rodina může udržovat kontakty s úřady. R2: „*Důležité je, aby rodina měla pocit, že když se objeví problém, že jim někdo pomůže. Ať jde o příbuzenstvo nebo stát. Rodina je potom klidnější.*“

4.6 DVO6: „Jak je v rodině zajištěn příjem financí?“

Tabulka XVII: „Jak je v rodině zajištěn příjem financí?“

Respondentka	1	2	3	4	5
Názor					
Pracující muž	x	x	x	x	
Podle příležitostí	x		x		x
Oba zaměstnaní	x	x		x	

Zdroj: vlastní výzkum

Čtyři respondentky si myslí, že by finance měl zabezpečovat pracující muž, odpovědi korespondují s představou o zajištění chodu domácnosti. Tři respondentky si myslí, že by měl pracovat a přinášet domů finance ten, který má lepší možnosti a více příležitostí. Podle třech respondentek by měli být zaměstnaní oba partneři. Ovšem podle jedné respondentky jsou v případě rozvodů v 80 % oba partneři zaměstnaní. R4: „V ‚lepších‘ rodinách se setkávám – a není to klišé – s fetem, se sebepoškozováním hrozným způsobem. V těchto rodinách je to na vzestupu.“ R4: „‚Lepší‘ rodiny se navenek tváří, aby nějak vypadala, aby měla správnou image, ale uvnitř je to o něčem jiném. To jsou podle mě daleko větší chudáci než ty špinavé děti, které jsou ale šťastné.“ R5: „Podnikatelé nemají čas a děti mají hodně peněz. Kupují si kamarády, cigarety nebo drogy.“ V dysfunkčních rodinách je podle třech respondentek žena na mateřské a podle třech respondentek jsou zdrojem financí sociální dávky nebo podpora v nezaměstnanosti, a to jak u mužů, tak u žen. Dysfunkční rodiny se podle jedné respondentky potýkají s tím, že otec neplatí výživné a matky mají více úvazků, kvůli kterým jim pak nezbývají síly ani čas na výchovu dítěte. R2: „I chudí rodiče mají snahu.“ Podle jedné respondentky je příjem financí příčinou domácího násilí v dysfunkčních rodinách, kdy je žena závislá na příjmu agresivního muže. R4: „Je to těžké rozhodnutí, jestli mám s dětmi odejít a neposkytnu jim to, co měly dříve, ale budou mít klid atd. ... Ale ty lidi chtějí přenášet zodpovědnost, i když se pak rozhodnou sami, chtějí svalit vinu, že jsme to špatně vyhodnotili nebo pochopili.“

4.7 DVO7: „Jaké jsou bytové podmínky rodiny?“

Tabulka XVIII: „Jaké jsou bytové podmínky rodiny?“

Respondentka	1	2	3	4	5
Názor					
Nelze generalizovat	x			x	
Vůbec nesouvisí s funkčností	x	x	x	x	x
Vlastní koutek pro dítě	x	x	x	x	x
Vlastní byt pro rodinu		x	x		x
Děti spí zvlášť od rodičů				x	x

Zdroj: vlastní výzkum

Všechny respondentky uvedly, že bytové podmínky rodiny, co se týče počtu místností vzhledem k počtu členů rodiny obývajících společnou domácnost, vůbec nesouvisí s tím, zda je rodina funkční či nikoliv. R1: „*Nezáleží na velikosti bytu, dítě potřebuje mít pocit zázemí, jistoty a bezpečí, musí cítit, že ho má někdo rád, že ho obejmou, pohladí, že je tu pro něj, a je mu jedno, jestli má svůj velký pokoj, nebo jen koutek s postelí.*“ Všechny respondentky však vnímají jako klad rodiny, má-li dítě svůj vlastní koutek. Tři respondentky považují za důležité, aby každá rodina měla svůj vlastní byt. R5: „*Ideální by bylo, aby každá rodina bydlela sama a nikdo jim do toho zvenčí nezasahoval.*“ Dvě respondentky si myslí, že podle bytových podmínek nelze generalizovat na společnost, zda se jedná o rodinu funkční či nikoliv. Dvě respondentky si myslí, že by děti měly spát v jiné místnosti než rodiče, aby měly vlastní soukromí. Zároveň by v pokoji, kde spí děti, neměla být televize. Rodina by měla mít střechu nad hlavou. R5: „*Ideální by bylo, kdyby všichni mohli pracovat, ..., měli střechu nad hlavou a dostupnou lékařskou péči.*“

4.8 DVO8: „Jak by pracovnice seřadila charakteristiky funkční rodiny podle důležitosti?“

Tabulka XIX: „Jak by pracovnice seřadila charakteristiky funkční rodiny podle důležitosti?“

Respondentka	1	2	3	4	5	Aritmetický průměr	Modus
Názor							
Složení rodiny	5	6	3	5	4	4,6	5
Charakteristiky rodičů	3	3	1	4	1	2,4	3
Zajištění chodu domácnosti	2	2	4	6	2	3,2	2
Výchova dětí	4	4	6	3	3	4	4
Sociální kontakty	6	5	2	2	6	4,2	6
Zajištění financí	1	1	5	1	5	2,6	1
Bytové podmínky	7	7	7	7	7	7	7

Zdroj: vlastní výzkum

Respondentky uvedly pořadí charakteristik od jedné do sedmi, kde jedna znamená nejvyšší důležitost, sedm nejnižší důležitost pro funkčnost rodiny. Jednoznačně nejméně důležitou charakteristikou jsou podle všech respondentek bytové podmínky, ovšem každá rodina by podle respondentek měla mít střechu nad hlavou. Jednoznačně nejdůležitější charakteristiku respondentky uvedly zajištění financí. Podle toho kolik má rodina financí se odvíjí její další vývoj, má tedy zásadní vliv na její funkčnost. Na druhém místě respondentky nejčastěji uvedly zajištění chodu domácnosti, tedy rozdělení práce v rámci jeho zajištění. Na třetím místě respondentky nejčastěji uvedly charakteristiky rodičů, tedy že funkčnost rodiny záleží zejména na funkčnosti rodičů. Na čtvrtém místě respondentky nejčastěji uvedly zajištění výchovy dětí. Na pátém místě respondentky uváděly složení rodiny a na šestém sociální kontakty.

4.9 DVO9: „V jakém případě je již potřeba zasáhnout do rodiny?“

Tabulka XX: „V jakém případě je již potřeba zasáhnout do rodiny?“

Respondentka	1	2	3	4	5
Názor					
Týrané dítě	x	x	x	x	x
Zneužívané dítě	x	x	x	x	x
Nezájem rodičů o děti	x			x	
Domácí násilí	x			x	x

Zdroj: vlastní výzkum

Všechny respondentky se shodly, že by do rodiny zasáhly, pokud by bylo dítěti ubližováno, tedy pokud by bylo týráno nebo zanedbáváno. Tři respondentky uvedly, že by do rodiny zasáhly, kdyby zpozorovaly známky domácího násilí v rodině. Dvě respondentky uvedly, že by do rodiny zasáhly, pokud by rodiče neprojevovali zájem o děti, nechávali děti často samotné, nezajistili jim hlídání, v noci je nechali samotné v bytě atp.

4.10 DVO10: „Jaké preventivní kroky a protektivní faktory považuje pracovnice pro zachování funkčnosti rodiny jako důležité?“

Dvě respondentky vidí prevenci v podpoře zaměstnanosti rodičů, aby rodina měla dostatek financí. Další možnosti prevence respondentky spatřují v podpoře bydlení, zejména pro rodiny s malými dětmi a preventivních prohlídkách zdarma, aby lékaři mohli informovat o známkách týrání nebo zanedbávání dítěte. Dále vidí prevenci v organizacích, které pořádají volnočasové aktivity pro děti s plnohodnotným programem. Vizi sociálního systému s kvalitní prevencí vidí v systému, kdy probíhá sociální kontrola v místě bydliště, spolupracují lékaři, učitelé, sousedé, starosta obce „hlídá“ své obyvatele a případné nesrovnalosti hlásí na okres, kde už jsou sociální pracovnice, které by měly být manažerkami, které zajišťují systém sociálních služeb v okrese, návaznost služeb atp. R4: „*Je to celkově o tom systému, který tady*

funguje/nefunguje, dejme tomu, a je to o odpovědnosti a statečnosti nebo odvaze každého člověka. Když si vezmu zákon o sociálně právní ochraně dětí, tak tam je orgánem ochrany sociálně právní ochrany dětí obec. ... Tak, aby to správně fungovalo, tak by měly správně zafungovat právě ty obce a tak dále, jenomže ony by k tomu potřebovaly nějaká vodítka, jak to dělat, posílit lidi atd.“ R4: „Naše práce by měla být zejména o prevenci, kterou my vůbec neděláme. My na ni nemáme čas, není to vůbec reálné.“ R4: „Já kdybych měla čas, lidi a přiřazený obvod, spatřovala bych minimální prevenci ve spojení s pediatry, učiteli, starosty přidělených obcí a ‚vtáhnout‘ je do problému, abych od nich měla relevantní informace. Samozřejmostí by měly být volnočasové aktivity jako prevence, ale to není úkol státní správy, ale samosprávy. Měla by fungovat komunita jako taková, sociální kontrola. Já potřebuji pomocníky a informace. I do budoucna ta novela myslí, že sociální pracovníci na oddělení sociálně právní ochrany dětí by měl být manažerem toho případu, té práce s rodinou.“ Jako protektivní faktor vidí tři respondentky vztah mezi rodiči. Předpokladem jsou zralé osobnosti. Dalšími protektivními faktory rodiny jsou podle respondentek důvěra mezi partnery, komunikace v rodině a citová saturace členů rodiny, zejména dětí. R3: „Základem jsou vztahy a emoční vyladění té rodiny.“ Podle jedné respondentky by pojátkem rodiny měly být děti. R1: „Když už jsou v rodině děti, měly by tu rodinu spojovat.“ Podle jedné pracovnice je také důležité, aby rodina měla pocit, že jí v případě nouze někdo pomůže, ať už je to rodina, komunita nebo stát.

4.11 HVO: „Jaké charakteristiky má podle pracovníků funkční rodina?“

Podle výsledků rozhovorů má podle pracovníků funkční rodina následující vlastnosti:

- Rodina se skládá z obou rodičů a jejich dětí.
- Rodiče jsou zralými osobnostmi, jsou schopni a ochotni se spolu domluvit a oba jsou milujícími rodiči.
- V rodině alespoň jeden rodič pracuje, matka zajišťuje chod domácnosti a stará se o děti, muž pracuje, žena případně pracuje na částečný úvazek.
- Muž a žena mají v rodině jasně vymezené role a oba mají stejně práce, jejich role jsou vyvážené.
- Děti jsou od malička vychovávány pomocí přiměřených odměn a trestů k vědomí povinnosti a k samostatnosti, aby se staly zralými osobnostmi.
- Nukleární rodina udržuje kontakty s širší rodinou, v případě nouze se na ně obrací s žádostí o pomoc.
- Alespoň jeden rodič je zaměstnaný, a to ten, který má více možností či příležitostí.
- Rodina bydlí ve vlastním bytě, ve kterém mají děti svůj pokoj oddělený od ložnice rodičů a děti mají vlastní soukromí.

Charakteristiky funkční rodiny z pohledu stability rodiny:

- V domácnosti žijí rodiče a jejich děti
- V rodině jsou zastoupeny vhodné vzory mužské i ženské role
- Rodina udržuje kontakty se širším příbuzenstvem a okolní komunitou
- Vztahy v rodině jsou harmonické
- V rodině je jasná hierarchie

Charakteristiky dysfunkční rodiny z pohledu stability rodiny:

- V domácnosti žije dítě s rodičem, případně s prarodičem
- V rodině chybí jeden ze vzorů mužské nebo ženské role
- Rodina neudrží kontakty s rodinou nebo okolní komunitou
- Vztahy v rodině jsou napjaté
- V rodině chybí jasný řád, pravidla

Charakteristiky funkční rodiny z pohledu osobnosti rodiče:

- Rodiče jsou schopni a ochotni se na všem domluvit
- Rodiče pocházejí z rodin s funkčními vzory sociálních rolí
- Rodiče jsou zodpovědní a samostatní
- Rodiče jsou tolerantní ve vztahu k sobě navzájem

Charakteristiky dysfunkční rodiny z pohledu osobnosti rodiče:

- Rodičům chybí schopnost či ochota se domluvit
- Rodiče pocházejí z rodin s nevhodnými vzory sociálních rolí
- Rodiče nechtějí být zodpovědní a samostatní, nejsou zralí
- Rodičům chybí tolerance a ochota vyjednat kompromis a souhlasit s ním

Charakteristiky funkční rodiny z pohledu zájmu a péče o dítě:

- Potřeby dítěte jsou dostatečně saturovány
- Práva dítěte jsou dodržována
- Na výchově se podílejí oba rodiče
- Rodiče jsou ve výchově důslední

- Rodiče jsou milující ke svému dítěti
- Dítě a rodiče spolu tráví čas a řeší spolu záležitosti rodiny
- Odměny a tresty jsou přiměřené věku dítěte

Charakteristiky dysfunkční rodiny z pohledu zájmu a péče o dítě:

- Potřeby dítěte nejsou saturovány
- Práva dítěte nejsou dodržována
- Ve výchově chybí jeden vzor role vychovatele nebo vychovatelky
- Rodiče nejsou ve výchově jednotní
- V rodině je citové oploštění
- Rodiče s dětmi nediskutují o záležitostech rodiny
- Odměny buďto chybí, nebo jsou tresty nepřiměřené věku dítěte

Charakteristiky funkční rodiny z pohledu sociálně-ekonomické situace rodiny:

- Alespoň jeden rodič je zaměstnaný na plný úvazek
- Rodina bydlí v samostatném bytě
- Dítě má v bytě vlastní koutek a postel
- Ložnice rodičů a starších dětí je oddělená

Charakteristiky dysfunkční rodiny z pohledu sociálně-ekonomické situace rodiny:

- V rodině není pracující rodič
- Rodina bydlí společně s jinou rodinou
- Dítě nemá vlastní soukromí
- V ložnici rodičů spí starší děti

5 Diskuse

Hlavním cílem mé diplomové práce bylo „Zjistit, podle čeho sociální pracovníci/pracovnice v Jihočeském kraji posuzují funkčnost rodiny.“ Tento cíl jsem přeformulovala do hlavní výzkumné otázky „Jaké charakteristiky má podle sociálních pracovníků funkční rodina?“, na kterou jsem pomocí deseti dílčích otázek odpověděla v kapitole 4.11. Hlavním důvodem, proč jsem se zabývala problematikou posuzování funkčnosti rodiny, byla má domněnka, že Dotazník funkčnosti rodiny ve vztahu k dítěti (dále DFR) podle profesora Dunovského, ve kterém byla funkčnost rodiny hodnocena „trestnými“ body na základě několika kategorií, viz přílohy 3 a 4, je zastaralý. K poslednímu šetření dle Dotazníku funkčnosti rodiny ve vztahu k dítěti došlo v 80. letech 20. století (1). Samotné kategorie dotazníku jsou použitelné a aktuální i dnes, aktualizaci potřebuje vymezení některých kategorií a úprava bodových ohodnocení některých kategorií.

Dunovský ve svém Dotazníku funkčnosti rodiny kladl důraz na stabilitu rodiny, osobnost rodiče, zájem a péči o dítě. Do stability rodiny bychom mohli zařadit mé otázky na složení rodiny a sociální kontakty, které rodina udržuje (DVO1 a DVO5). Do osobnosti rodiče bychom mohli zařadit mé otázky na charakteristiky rodičů a rozdělení prací v rámci zajištění chodu domácnosti (DVO2 a DVO3), protože se v těchto aktivitách podle výpovědí respondentek odráží primární vzory z původních rodin rodičů. Do zájmu a péče o dítě bychom mohli zařadit mou otázku na výchovu dětí a charakteristiky rodičů (DVO4 a DVO2).

Do kategorie týkající se sociálně ekonomické situace rodiny Dunovský řadí finanční situaci a bydlení rodiny. Z mých otázek z výzkumu bychom pod sociálně ekonomickou situací mohli zařadit otázky týkající se zajištění příjmu financí a bytových podmínek rodiny (DVO6 a DVO7).

Abych zjistila, podle čeho sociální pracovníci/pracovnice v Jihočeském kraji posuzují funkčnost rodiny a splnila tak cíl práce, zařadila jsem do výzkumu také DVO8 a DVO9. Týkaly se přímo sociálních pracovníků a jejich posuzování funkčnosti rodiny.

V DVO10 jsem se zaměřila na prevenci dysfunkčnosti rodiny a ochranné faktory v rodině.

Stabilita rodiny

Všechny respondentky se shodují s profesorem Dunovským, že funkční rodina se skládá z rodičů a jejich dětí (7). Respondentky si myslí, že nemusí jít vždy o biologické rodiče všech dětí, i následná manželství mohou být funkční. Tato kategorie je v DFR označena jako rodina doplněná, a je bodována více „trestnými“ body než rodina neúplná (7). V dnešní době, kdy klesá sňatečnost a společnost je benevolentnější k družským soužitím bez svazku manželského (40), se již zdá neopodstatněné vyšší bodování pro družské soužití rodičů než pro manželské soužití rodičů, pokud v obou rodinách žijí děti těch rodičů. V tomto se DFR rozchází se zkušenostmi respondentek, které označovaly za typické dysfunkční rodiny ty, ve kterých chyběl jeden rodič. Z výzkumu Abeskové vyplynulo, že u všech neúplných rodin byl jedním rodičem pouze matka (1). Respondentky s tímto souhlasí. Podle jedné respondentky je negativní dopad chybějícího otce zvýšen i tím, že si matka dítěte bere do domácnosti na pomoc svou matku, tedy babičku dítěte. Dá se usuzovat na potřebu obou vzorů chování pro dítě, tedy mužské i ženské role, podle potřeby učení se (podnětné prostředí, sociální, morálka) a stability a přehlednosti prostředí (jasná pravidla, domov, instituce) podle Z. Matějčka a J. Kovaříka (20). Tuto mou domněnku potvrzují respondentky tím, že vzory z primární rodiny se neustále opakují a děti z dysfunkčních rodin zakládají opět dysfunkční rodiny. Když jeden vzor chybí, dítě se se vzorem druhé role neseťká, bude narážet právě na svou nezkušenost a ve své nové rodině budou kvůli této nezkušenosti vznikat problémy a neshody. Hintaus tento fenomén zařadil do Fáze úplné rodiny, kdy se vzory z původních rodin stávají viditelnějšími (12). Respondenti Gajdošové se shodují s teoretickými východisky, že dysfunkční rodiny mají nevyjasněné role, neadekvátní očekávání od jednotlivých členů rodiny, jsou chaotické a nepředvídatelné (10). Respondentky mého výzkumu se s tímto ztotožňují.

Co se týče stability rodiny, shodují se respondentky s DFR v tom, že by vztahy v rámci rodiny měly být vyvážené, vyrovnané, harmonické. DFR tuto kategorii pojmenovává jako pevnou stabilitu rodiny (7). Takovéto vztahy by podle respondentek měly být i v rámci širšího příbuzenstva, měla by fungovat solidarita mladých se starými, bohatých s chudými a zdravých s nemocnými. Širší rodina by pro nukleární rodinu měla znamenat záchranou síť v případě problému. Problém by měl být řešen nejprve v rámci rodiny, poté v rámci komunity, obce, tedy samosprávy a až poté na úrovni státní správy. Ke stabilitě rodiny podle respondentek pomáhá i jasná hierarchie členů rodiny, jasnost a vyváženost rolí v rodině. Dle mého názoru je rodina stabilní také díky zabezpečování základních lidských potřeb všech členů rodiny, ke kterému je potřeba všech výše uvedených solidarit v rámci rodiny.

V době posledního průzkumu pomocí DFR, tedy v 80. letech 20. století, byl jiný sociální systém v rámci tehdejšího Československa (1). Stát pomáhal novomanželům a rodinám s dětmi, zejména pak ženám na mateřské dovolené. Byla podporována porodnost. Dnes je pomoc od státu v době uzavření manželství a založení rodiny narozením dítěte stále menší a menší, protože porodné se stalo testovanou dávkou pro rodiny s příjmem nižším než 2,4 násobek životního minima rodiny, tedy společně posuzovaných osob, a je omezeno pouze na první dítě, kdežto ještě vloni bylo porodné dávkou netestovanou, měla na něj nárok každá rodička a vyplácelo se za každé narozené dítě, nejen za prvorozené (53). Různé příspěvky a přídatky vázané na dítě jsou nedostačující, ať už je to z důvodu podmínky hmotné nouze, nebo snížením finanční částky. Problém nedostatku peněz na sociální politiku má řadu příčin, ale podle mého názoru je jednou z těch nejhlavnějších příčin nedostatečná podpora porodnosti. Stát si nemůže dovolit nepodporovat zvyšování podílu mladých lidí v populaci, už nyní se to projevuje v nedostatku financí na vyplácení důchodů a podíl lidí v důchodovém věku bude vyšší a vyšší a stát si nepomůže tím, že bude zvyšovat odchodový věk. Stát potřebuje mít v systému dostatek schopných a zdravých lidí v produktivním věku. S tímto postojem se shoduje Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 – Kvalita života ve stáří (24). Z těchto důvodů se rodina v dnešní době ocitá ve

velmi obtížné situaci. Je třeba přehodnotit požadavky na funkčnost rodiny, dá se říci i snížit nároky s ohledem na snižování podpory rodin státem.

Ke stabilitě rodiny pomáhá osobnost rodiče, pro kterou je v DFR vyčleněna další část dotazníku (7).

Osobnost rodiče

Všechny respondentky se k představě funkčního rodiče vyjádřily v souladu s představou profesora Dunovského (7). Funkční rodič by měl být podle respondentek zralou, zodpovědnou a samostatnou osobností. Tyto charakteristiky lze přisoudit i vyrovnané osobnosti podle DFR (7). V souladu s DFR se také vyjádřily respondentky, že funkční rodič by neměl mít psychiatrickou diagnózu a nemělo by u něj být přítomno citové oploštění. Toto vyjádření koresponduje s popisem nevyrovnané a patologické osobnosti rodiče (7). Nesouhlasím s tvrzením, že patologická osobnost rodiče je i v případě invalidity i bezmocnosti ve smyslu potřeby péče. Nemyslím si, že by tyto skutečnosti byly součástí charakteru člověka, tedy jeho osobnosti. I invalidní člověk může být plnohodnotným rodičem.

Respondenti Gajdošové uváděli rizikové faktory vedoucí k zanedbávání péče o dítě hlavně na straně rodičů (10). Respondentky mého výzkumu považují za nutné, aby rodiče byli schopni a ochotni se na čemkoliv domluvit. Jistě to souvisí s tolerancí a snaživostí rodičů. Důležitý je výběr partnera, rodiče by měli partnera odsouhlasit (22). Samotné chození by podle respondentek mělo trvat dostatečnou dobu, aby si oba partneři mohli prohlédnout původní rodinu druhého partnera. Zejména pak doporučují dávat pozor na vlastnosti matky partnerky a otce partnera, protože takový vzor z původní rodiny budou i oni uplatňovat ve své nové rodině (6). Nedoporučují přeskočit fázi seznamování se a bydlet od začátku spolu. Je třeba si ponechat odstup a čas na rozmyšlenou. Partneři by si měli uvědomit osobnostní rysy druhého partnera. Respondentky uvedly za vhodné vzory funkčních rodičů pracujícího otce a ženu v domácnosti starající se o děti v době rodičovské dovolené, poté by žena měla jít pracovat alespoň na částečný úvazek. Fakt, že alespoň jeden rodič pracuje,

je spojen se stabilitou rodiny, která je podpořena stálým finančním příjmem, který umožňuje rodině držet si standard, na který je navyklá. Partneři by měli mít vyrovnané role, tedy každý by měl vykonávat stejné množství práce. Tento rys se shoduje s představou postmoderní rodiny dle DeSinglyho, ve které je sňatek považován za smlouvu, kterou lze zrušit rozvodem (39). Smlouvu lze uplatnit i v požadavku vyrovnaných rolí v rodině. V opačném případě lze partnera, který vykonává pro rodinu výrazně méně práce, označit za příživníka. Příživnictví je obsaženo v popisu patologické osobnosti rodiče dle DFR (7).

Pokud partneři plánují založení rodiny, tedy zplození potomka, měli by na jeho příchod být připraveni. Samozřejmě materiálně, ale zejména pak psychicky, na to respondenty kladly velký důraz. Jak uvedla první respondentka, rodiče si často neuvědomí, že výchova dítěte není záležitostí krátké doby. Dopad narození dítěte na zaběhnutý systém v rodině, na který poukazují autoři ve fázích vývoje rodiny (Hintaus, Špatenková, Matoušek) si často neuvědomují podnikatelé (12, 19, 42). Neuvědomují si zejména dopad jejich vyčerpání na nemožnost výchovy dítěte kvůli nedostatku času. Je to možná odrazem dnešní konzumní doby, že kdo má peníze, má moc. To se samozřejmě týká dětí podnikatelů, kterým chybí pevný řád v rodině a vhodný mužský vzor vychovatele, v případě že je otec podnikatel. Při nedostatku času vnímají otcové vyšší míru konfliktnosti v rodině (41). Jsou více ve stresu, mívají pocit, že nestíhají a dětem jako náhradu dávají peníze, kterých si v důsledku jejich nezaslouženosti neváží. Matky si častěji udělají čas na úkor vlastního odpočinku. Muži nikoliv. Je rozdíl mezi „mít čas“ a „udělat si čas“ (41). Jak respondenty uvedly, nelze všechny podnikatele zaškatulkovat jako dysfunkční rodiče. Někteří svého potenciálu umí využít ve prospěch rodiny a dítěte. I zde respondenty uvedly, že nelze zaškatulkovat rodinu jako dysfunkční jen proto, že osobnost rodiče neodpovídá představám o funkčním rodiči.

Funkční rodič by měl zároveň být milujícím rodičem, jak uvedly čtyři z pěti respondentek, což souvisí se zájmem a péčí o dítě (7).

Zájem a péče o dítě

Jak jsem již uvedla, čtyři z pěti respondentek uvedly, že by rodič měl být milující. Tuto charakteristiku lze spojit s popisem opravdového až uspokojivého zájmu o dítě podle DFR (7). S touto charakteristikou rodiče se neshoduje citové oploštění dítěte, které jedna respondentka uvedla jako charakteristiku dysfunkční rodiny. Děti nezažívající pocit jistoty mají tendenci navazovat blízké vztahy s cizími osobami (10). Pro opravdový vztah rodiče k dítěti je podle jedné respondentky nutné bezpodmínečné přijetí dítěte. Jednou z funkcí rodiny je emocionální (6). Rozhodně se s opravdovým zájmem o dítě neslučuje nevědomost, do kdy má dítě školu. Pokud si rodič na dítě neudělá čas, svědčí to o jeho nezájmu o dítě. Opět narážíme na vytíženost rodičů podnikatelů. Ve dvoukariérových manželstvích, kde oba chtějí pokračovat ve svém zaměstnání, není pro dítě prostor (41). Se zájmem o dítě souvisí péče o něj. Respondentky se shodly s popisem velmi dobré až dobré péče o dítě podle DFR na to, že rodič by měl zajistit veškeré potřeby dítěte (7). Jedná se o naplnění potřeb člověka, ale také o dodržování práv dítěte. Potřeby dítěte nejsou jen dostat jídlo, pití a mít se kde vyspat. Patří do nich i potřeba lásky, bezpečí a sebeúcty. Ke správnému a plnému rozvoji dítěte je potřeba podnětné prostředí (20). K němu je ovšem zapotřebí mít dostatek peněz nebo fantazie.

Rodina výchovou dětí plní socializačně-výchovnou funkci (6). Výchova by neměla být ani příliš protektivní, autoritářská, ani liberální (12). Všeho s mírou. Česká povaha inklinuje s cestováním z jednoho extrému do druhého, což výchově dítěte, zejména jemu samotnému, příliš nesvědčí. Na výchově by se měli podílet oba rodiče pokud možno stejnou měrou, i když žena k dětem inklinuje více, neměla by odhánět otce od výchovy (12). Oba rodiče by měli spolupracovat a být ve výchově zajedno. Pravidla, na kterých se dohodnou, by měli důsledně vyžadovat a dodržovat (8). Pokud se dítě naučí na řád doma, nebude mít problémy při nástupu do kolektivního zařízení, ať už se jedná o mateřskou nebo základní školu (12). Snáze se přizpůsobí i systému ve státě, ve kterém bude schopno vidět řád.

Jak jsem již napsala výše, výchova by měla být ode všeho trochu, všeho s mírou. Podle respondentek by mělo být dítě vychováváno hrou, nikoliv příkazy a zákazy. Pro dítě je hra přirozenou cestou, jak se naučit povinnostem a samostatností. Od hry máme vést dítě k postupnému zapojení do práce činností dospělých. Do nich se zapojí nejdříve v podobě hry a poté činností, která je přiměřená jeho věku (51). Příliš protektivní výchova brzdí dítě v rozvoji jeho samostatnosti. Cit pro povinnost si dítě nevytvoří při liberální výchově, kdy si může dělat, co se mu zlíbí. Nemůžeme uplatňovat úsloví „škoda rány, která padne vedle“, ale spíše „ohýbej proutek, dokud je mladý“ (49). Když bude rodič dítěti vštěpovat hrou od malička důsledně vzory slušného chování, po překonání puberty z něj s největší pravděpodobností vyroste slušný člověk. Dítě by mělo být vtahováno do záležitostí rodiny přirozenou cestou od malička, aby si uvědomovalo důležitost rodiny, to že někam patří a že jeho blízcí mají také problémy, se kterými se on bude někdy možná také potýkat. Je tím saturována jeho potřeba stability a přehlednosti prostředí (jasná pravidla, domov, instituce) dle Z. Matějčka a J. Kovaříka (20). Odměny a tresty musí být vždy přiměřené věku dítěte.

Se zájmem a péčí o dítě souvisí odpovědi respondentek na otázku, co by se muselo stát, pokud by tu nebyl nastaven dosavadní systém, aby zasáhly do rodiny, protože by si mysleli, že v ní něco nefunguje správně. Všechny se shodly, že by do rodiny zasáhly, kdyby děti byly nedostatečně oblečené, rodiče je nechávali často samotné, děti viděly žebrat atp. Odpovědi respondentek se dají shrnout do týrání a zneužívání dítěte (5). Jejich odpovědi byly založené na jejich zkušenostech, všechny se zabývají sociálně právní ochranou dětí, je možné, že tímto byly jejich výpovědi ovlivněné. Vzhledem k tomu, že jednou z funkcí rodiny je biologicko-reprodukční, musíme na děti brát ohled a s respondentkami souhlasím (6). Smyslem rodiny je vychovat dítě, nejlépe dvě a více, aby byla zajištěna minimálně reprodukce samotných rodičů.

K saturaci potřeb dítěte je zapotřebí mít dostatek prostředků, s tím souvisí sociálně ekonomická situace rodiny (7).

Sociálně ekonomická situace rodiny

Sociálně ekonomická situace rodiny se odráží na jejím sociálním statusu. Souvisí s ekonomicko-zabezpečovací funkcí rodiny (6). Celkově se v západním světě, ke kterému se blížíme, rozevírají pomyslné nůžky mezi bohatými a chudými, mizí postupně střední vrstva. U nás tento postup zpomalil komunistický a socialistický režim, nicméně i u nás ubývá rodin, které patří do střední třídy. Hlavním důvodem je zvyšující se míra nezaměstnanosti a „hospodářská krize“. V rodinách se to projevuje tím, že je štěstí, když jeden z rodičů pracuje. Respondentky považují za důležité, aby alespoň jeden rodič pracoval, a to z důvodu vhodného vzoru pracujícího člověka, stálého příjmu a lepší sociálně ekonomické situace rodiny. Pokud v rodině chybí peníze a rodiče šetří i na dítěti, někdy to nejde jinak, nemůže dítě navštěvovat zájmové kroužky a rozvíjet svůj talent. Dá se říci, že názor respondentek odpovídá požadavku DFR, aby rodina měla příjem dvakrát vyšší než životní minimum (7). Minimální mzda činí 234 % životního minima, požadavek profesora Dunovského je, aby částka životního minima byla čistým, nikoliv hrubým příjmem, tudíž pokud jeden rodič pracuje na plný úvazek, je podmínka splněna, jelikož 34 % ze mzdy je odvedeno pouze tehdy, nemá-li děti, pokud děti má, odvod státu je nižší (57). Podle respondentek by měl příjem financí zajišťovat ten z partnerů, který má více příležitostí a možností. Někdy je to žena, tradičně je s prací a přinášením peněz do rodiny spojen muž (39). Souhlasím s respondentkami, že žena by po skončení mateřské měla nastoupit do zaměstnání, pokud tu možnost má. Zlepší se tím finanční situace a zvýší se možnosti rodiny, zároveň se žena realizuje a „neuvadá“ doma. Samozřejmě, pokud s tím oba partneři souhlasí, může zůstat doma a starat se o děti. Jaké vzory dítě doma vidí, takové bude ve své rodině uplatňovat (6). Jak jsem již výše psala, problematické bývají i rodiny podnikatelů, ve kterých nemají rodiče na děti čas, o to více jim dávají peněz. Na kontrolu jejich využití opět nemají čas.

Zcela opačný názor než profesor Dunovský mají respondentky v otázce bydlení rodiny. Podle DFR má na každého člena domácnosti připadat jedna nebo více místností (7). Určitý společný prostor je nutný, aby výchova byla vůbec možná. Není vhodné,

aby celá rodina žila neustále spolu v jedné místnosti, ale v domácnosti, kde každý v rodině žije odděleně ve svém pokoji a rodina se schází formálně jen jednou denně, se nevyskytuje soužití ani výchova (19). Stejný názor mají i respondentky. Ty se ze zkušeností domnívají, že rodina by měla mít vlastní byt, vlastní prostor, do kterého jí nikdo nezasahuje. Také by děti měly mít oddělenou ložnici od rodičů kvůli soukromí. Samozřejmě kojeneček vyžaduje neustálou péči, proto je spaní v jedné ložnici naprosto oprávněné (11). Všechny respondentky uvedly, že charakter bydlení vůbec nesouvisí s funkčností či dysfunkčností rodiny. Také se plně shodly, že každé dítě by mělo mít svůj koutek, který bude pouze jeho. Samozřejmě by neměly bydlet více než tři děti v jedné místnosti, záleží také hodně na jejich věku, ovšem pokojíček pro dvě děti je naprosto vhodným řešením. Jako ve většině oblastí nelze škatulkovat a generalizovat na celou společnost. Každá rodina je jiná, její nastavení a vyladění je jiné, stejně jako jsou jiné potřeby jejích členů. Některé rodiny nefungují, i když mají moderně a útulně zařízený byt nebo dům a každý svou místnost. Mohou fungovat i rodiny, kde ve 3+1 žijí rodiče se třemi dětmi.

Co se týče požadavku DFR na bydlení v bytě první kategorie (7), byty již kategorizované nejsou. Abesková píše, že více než polovina rodin, které se zúčastnily jejího výzkumu, neví, co si má pod číselnými označeními představit (1). Jako zástupce mladší generace, která nastupuje do reprodukčního období a období zakládání rodin, si také neumím představit, jaké byty do daných kategorií spadaly, a nevím, jak bych na otázku měla odpovědět. Ovšem zajímavé je, že bydlení v podnájmu je hodnoceno nejhůře stejně jako bydlení na ubytovně. Ubytovna je, dá se říci, posledním krokem před azylovým domem. S podnájmem se nedá srovnávat. V dnešní době, kdy není podpora pro bydlení mladých rodin, není podpora startovacích bytů, mi tento požadavek přijde nesmyslný. Každý desátý (nebo kolikátý) Čech je zadlužený a měl by se zadlužovat více, aby nebydlel v podnájmu? Holý nesmysl. I mladé rodiny žijící v podnájmu mohou být funkční a mnohdy funkčnější než rodiny žijící v rodinném domku se zahradou a bílým plotem. Sociálně ekonomická situace souvisí s charakterem rodičů (7). Pokud se rodina tváří jako šťastná a má dostatek finančních prostředků, z okolí si málokdo všimne, že jde o pouhou image, že se pod

slupkou dokonalosti skrývá problém, který může být rozsáhlejší než v rodinách na první pohled problémových. Týká se to zejména domácího násilí. Pokud je muž vysoce postavený nebo alespoň živí rodinu a žena je v domácnosti a stará se o děti i po skončení rodičovské, v tomto případě mateřské, dovolené, je žena na svém manželovi finančně závislá. Jak uvedla jedna respondentka, je obtížné z rodiny i přes domácí násilí odejít, pokud by dítě mělo přijít o životní standard, na který je dosud zvyklé. Pokud chodí dítě dostatečně oblečené a nejeví známky zanedbání, sousedé si nemusí všimnout indicií například v podobě únavy matky, nebo je mohou interpretovat mylným způsobem.

Preventivní kroky a protektivní faktory rodiny

Aby nedocházelo ke vznikům dysfunkčních rodin, je nutná prevence například formou podpory protektivních faktorů rodiny. Důležitou prevencí je podpora funkčních rodin, aby se z nich nestávaly rodiny dysfunkční. Záchranný sociální systém České republiky však podporuje zejména rodiny, které se s nějakým problémem setkávají (53). Respondentky vidí prevenci funkčnosti rodina zejména v podpoře zaměstnanosti a bydlení. Bytová politika České republiky pro rok 2012 počítá s podporou výstavby podporovaných bytů, ovšem opět je podmínkou pobírání dávek v hmotné nouzi (34). Opravdu musí česká rodina klesnout na úroveň životní nouze, aby si zasloužila pozornost státu ohledně bydlení? V dokumentu Evropa 2012 je uveden cíl „*Zvýšit do roku 2020 míru zaměstnanosti mužů a žen ve věkové kategorii od 20 do 64 let na 75 % tím, že se bude podporovat vyšší zaměstnanost žen, mladých lidí, starších lidí, lidí s nízkou kvalifikací a legálních přistěhovalců*“ (36). V České republice je nedostatek mateřských školek a jiných zařízení, které by zajišťovala hlídání dětí, když je žena i muž v zaměstnání. Tato oblast by také zasloužila zvýšenou pozornost státu. Dalším návrhem respondentek byly častější a důsledné preventivní prohlídky u lékaře cenově dostupné nejlépe zdarma. Tomuto přání stojí v cestě regulační poplatky. Některé rodiny, ve kterých je třeba domácí násilí, zůstanou bez povšimnutí, protože než jet v noci po útoku na pohotovost a zaplatit 90,- Kč regulační poplatek (54), to radši žena

s pochroumaným sebevědomím zůstane doma a útok zůstane skryt. Další prevenci vidí respondentky v podpoře smysluplného trávení volného času při volnočasových aktivitách. V Jihočeském kraji je síť nízkoprahových zařízení pro děti a mládež rok od roku hustší, děti mají kam jít, když mají doma problém.

Respondentky by poupravily sociální systém, aby bylo více návazných služeb a byly dostupnější finančně i vzdáleností. Jak jedna respondentka uvedla, vize sociální politiky je taková, že sociální pracovník bude v roli manažera, informace budou přicházet odspodu, bude fungovat sociální kontrola v rámci komunity sousedů a obce. Na realizaci veškerých plánů je potřeba dostatek ochoty a financí. Právě finance jsou do sociální sféry dávány ve stále menší míře. Aby v rozpočtech bylo více financí, musí mít stát dostatek ekonomicky aktivních obyvatel. O této problematice jsem již psala výše. Celý problém představuje uzavřený kruh, respektive zužující se spirálu. Je potřeba zasáhnout, aby se situace změnila, budeme doufat, že k lepšímu.

Respondentky považují za protektivní faktory rodiny vztah rodičů, důvěru, komunikaci a zralé osobnosti obou rodičů. Ze závěrů výzkumu Vrtělové vyplývá, že profil zralé osobnosti není jen záležitostí osobnostních předpokladů člověka, ale odvíjí se od jeho zkušeností, hodnotovém systému, morálním cítění a způsobu každodenního života ve společnosti (50). Každý vztah je založen na jisté toleranci. Pokud chybí, lidé spolu žít nedokáží, pokud nejsou identickými osobnostmi se stejnými přáními, vizemi, zkušenostmi a dalšími faktory ovlivňující osobnost člověka. Potřebu důvěry dávají najevo více ženy, neznamená to ovšem, že muži potřebu důvěry ve vztahu nemají. Pokud v rodině panuje důvěra, členové se navzájem svěřují ostatním a ti jim pomáhají, vše funguje tak, jak má (20). Rodina by podle respondentek měla cítit, že v případě nouze má za kým pomyslně jít, kdo jí pomůže. Potřebuje znát záchrannou sociální síť, musí být informována. V tomto smyslu podle respondentek zasahují média především negativně. Rodina by měla dostat kvalitní a kompletní informace. Může je najít na internetových stránkách, ovšem ne každá rodina vlastní zařízení s přístupem na internet a ne každá rodina si může dovolit platit připojení k internetu. Dobrou službu vykonává redakce Deníku, ve kterém lze najít důležité informace, stále je to ovšem placené médium. O organizacích by se rodina měla dozvědět zdarma, například letákem

v poštovní schránce nebo plakátem na vývěsní desce obecního úřadu. Ovšem na úřad si nemusí dojíti oběti domácího násilí. V tomto ohledu musím pochválit Novu, že v jejím „nekonečném seriálu“ ulice zařadila stalking i domácí násilí a nenásilnou a nenápadnou formou informovala diváky o této problematice.

Pojítkem rodiny by podle respondentek měly být děti. Ty ovšem bývají příčinou rozchodů a rozvodů, když otec nesnese snížený zájem matky o něj a zvýšený o dítě, jak poukazují autoři ve fázích vývoje rodiny (Hintaus, Špatenková, Matoušek) (12, 19, 42). Zde je právě potřeba ona již výše zmiňovaná tolerance a schopnost domluvy kompromisu.

Připomínky respondentek

Respondentky potvrdily mou domněnku, že dotazník je zastaralý. Posuzování funkčnosti rodiny podle výsledků nějakého dotazníku, ve kterém není prostor pro individuální posouzení pracovníkem, nemůžeme podle respondentek brát vážně.

R2: *„Je otázkou, zda můžeme vůbec posuzovat funkčnost romských rodin. Z jejich pozice jsou funkčními, z pozice marginální společnosti jsou zkrátka jiné.“* R4: *„Je to různá úroveň jak ekonomická, tak sociální, vzdělanostní, napříč celým spektrem.“* R4: *„Teď se plánuje, že budeme posuzovat ten stav rodiny podle nějakých konkrétních dotazníků, já si to vůbec nedovedu představit. Mělo by se jednat o standardizované dotazníky, které by nám měly pomoci, abychom zhodnotili míru ohrožení toho dítěte. Největším zádrhelem je, že dotazníky ještě nejsou a je kolem nich spousta otázek a nikdo nezná odpovědi, ani ti, kteří vedli školení ohledně těch dotazníků. V současné chvíli je to na sociálním pracovníkovi, jak je nebo není svědomitý, jaký má přehled a jak se nechá nebo nenechá zastrašit, protože dnes to není o právech dítěte, ale o vymáhání práv rodičů často na úkor toho dítěte.“* Podle této respondentky také dotazník nepomůže tomu, aby hodnocení nebylo ovlivněno subjektivně pracovníkem, který bude rodinu posuzovat. Neví, zda by 100% objektivita nebyla navíc na škodu. Ztratil by se individuální přístup k té rodině a spousta rodin by byla hodnocena špatně – i funkční rodina by mohla z dotazníku vyplynout jako

dysfunkční a naopak. U šesti ze sedmi otázek v mém výzkumu respondentky uváděly, že je to velmi individuální, záleží na každé rodině a že nelze usuzovat na její funkčnost nebo dysfunkčnost na základě jakéhokoliv „škatulkování“.

R4: „Rodič přijde – ‚Já to chci, já na to mám právo‘, ale my tu jsme od toho, abychom hájili zájmy toho dítěte, ne abychom šli rodičům na ruku. V tomhle směru je to hodně obtížné a nepomáhají nám v tom ani média, ani MPSV, které konstatuje ‚Ano, situace je špatná.‘“ R4: „Dříve se přecházelo z odboru na odbor bez vzdělání, jakékoliv rekvalifikace, je velice obtížné pak jakkoliv standardizovat postupy, když jsou na úřadech stále tyto pracovnice, které pro tuto profesi nemají dostatečné vzdělání a zejména cit a vztah.“ R4: „Uvědomuji si, že dnes jsou ty rodiny s dohledem v obtížné situaci, protože se začíná projevat chudoba. Já se s nimi snažím na něčem pracovat, ale opět mi stát nejde na ruku. Abychom se dopracovali k cíli, potřebuji po klientech, aby dojeli za návaznou službou, ale nemohu to po nich chtít, když vím, že to finančně nejsou schopni zvládnout a nemůžeme pak tu spolupráci dotáhnout do konce.“ R4: „Rodiče typu ‚státe, starej se‘ jsou problémoví, zejména když jdou děti na víkend k druhému rodiči třeba s oblečením, mají problémy s tím, jak si budou předávat oblečení. Ale já tu nejsem od toho, abych jim přepočítávala kalhotky. Já jsem sociální pracovník, ne dojednávám věci.“ Jak respondentka naznačila, samotný nový dotazník nemůže pomoci zlepšit situaci. Je zapotřebí rozsáhlejší reformy, která by se týkala rozvoje systému, jeho financování a vzdělávání pracovníků. Média, zejména komerční stanice, jsou známá zjednodušováním a zkracováním situace ke svým účelům – tedy ke zvýšení popularity a sledovanosti – nikoliv aby pomohla rozvoji společnosti (58). Role sociálního pracovníka je v očích společnosti velice zkrácená, zejména kvůli vlivům medií.

R4: „Já jsem sociální pracovník na určité pozici a má práce je pouze něco, potřebuji k tomu další věci a lidi. Já s nimi nebudu dělat dluhové poradenství ... potřebuju je mít kam poslat. ... Další a další věci, které se hezky říkají, ale nejsou vůbec reálné. Nemohu udělat spoustu věcí, protože mi to vnitřní směrnice nedovolí. Nemohu například pomoci matce odvézt dítě k doktorovi, i když za ní jedu autem, protože nesmím vzít dítě do auta.“ R5: „Dnes se lidi často bojí zasáhnout, nic neřeknou třeba

ani před soudem.“ Sociální pracovníci potřebují podle respondentek více dostupných návazných zařízení, více volnosti při výkonu své práce. Respondent Gajdošové říká: *„všechny služby jsou soustředěny ve městech a zapomíná se na okolní obce“* (10). Sociální pracovníci by měli mít kvalitní vzdělání, měli by být odborníky, kteří mají pro sociální práci cit. Jak uvedla jedna z respondentek, je to na odpovědnosti a nastavení každého člověka, aby správně posoudil stav rodiny a případně byl schopen, ochoten zasáhnout do rodiny a měl krytá záda zákony. Tím, že ministerstvo práce a sociálních věcí uzná, že systém nefunguje, sociálním pracovníkům situaci vůbec neulehčí. Ve společnosti je stále dost rodin, které mají tendenci přenášet zodpovědnost za výchovu svých dětí na stát. Je to vidět například ve školách. Škola jako instituce, stejně jako oddělení sociálně právní ochrany dětí na městském úřadě, spadá pod kontrolu státu a dodržování povinností je kontrolováno a jejich nedodržování trestáno. V dnešní době si už lidé příliš neuvědomují, že škola a další instituce tu nebyla věčně. Dříve byly děti vychovávány a vzdělávány ve svých rodinách. Byly to rodiny o mnoho početnější, než jsou ty dnešní. Rodina žila v komunitě sousedů, příbuzných a přátel a fungovala zde solidarita. Byla to solidarita mladších se starými, bohatých s chudými a zdravých s nemocnými. Jak sílila pozice státu a rodina se rozpadala pod jeho paternalismem, tak vyvstávala potřeba tyto solidarity nějak zakotvit u „tatíčka státu“, tedy pojmenovat je a přiřadit jim místo v právním řádu. V těchto rodinách, jak jsem již napsala, byly děti vychovávány, a to jak ty bezproblémové, tak ty problémovější. Rodina nesla zodpovědnost za jejich vzdělání, za jejich budoucnost a také za svou obživu. Vzdělávání dětí bylo jednou z cest, jak si zajistit přijatelnou životní úroveň na stáří. Dnes je zajištění životní úrovně v rukou státu. Dříve byl pan učitel autoritou, a pokud dítě bylo ve škole pokáráno a doma to oznámilo, dostalo se mu ještě jednoho trestu, a to od rodiče. Bylo ještě v paměti uchováno, jak složité a náročné je vychovávání a vzdělávání v kruhu rodinném a jakou službu tímto poskytuje stát. Dnes je učitel tím, který po jejich dítěti chce cosi nesmyslného, nepotřebného a zbytečného pro život. Úhel pohledu se úplně otočil. Vidím zde problém právě v tom, že učitelé a ani sociální pracovníci nemají dostatečnou podporu v právním řádu a také vidím problém v tom, že rodiče snadno podlehnou iluzi, že za výchovu a vzdělání jejich

ratolestí nese zodpovědnost stát. Jsou rodiny, které jsou ve špatné situaci vlastním přičiněním, bohužel i takové rodiny využívají sociálních služeb. Takové je třeba ze systému dle mého názoru vyloučit, pokud nemají snahu aktivně svůj stav řešit.

Z výsledků vyvstává potřeba nového diagnostického nástroje, nebo alespoň renovace či aktualizace stávajícího Dotazníku funkčnosti rodiny od profesora Dunovského. Abesková svým výzkumem z roku 2007 potvrdila hypotézu, že je DFR potřeba zaktualizovat. Bytové kategorie by měly být jasně definovány (1). S tímto souhlasím, pokud by byla úroveň bydlení v úzkém spojení s funkčností rodiny, což můj výzkum neprokázal. Respondentky si myslí, že rodina potřebuje mít střechu nad hlavou, ovšem vybavení bytu, jeho velikost a kategorie nemá na funkčnost rodiny vliv. Zároveň každý diagnostický nástroj založený na jistém škatulkování, kategorizaci jevů, postrádá saturaci potřeby individuálního posouzení každé rodiny. Tuto potřebu individuálního posouzení zdůrazňují respondentky, které se staví skepticky k rigidnímu diagnostickému nástroji v podobě dotazníku.

Návrhy hypotéz na základě výsledků výzkumu:

H1: Hlavním kritériem pro posuzování funkčnosti rodiny je zajištěné bydlení pro rodinu.

H2: Vybavení bytu ani jeho velikost nemají na funkčnost rodiny vliv.

H3: Při posuzování funkčnosti rodiny nelze použít standardizovaný dotazník jako jediné objektivní měřítko.

Doporučení vzešlé z výzkumu: při posuzování funkčnosti rodiny je nutný individuální přístup sociálního pracovníka a komplexní pohled na situaci rodiny.

Dotazník funkčnosti rodiny dle Dunovského nemůže být použit v posuzování funkčnosti rodiny bez detailnější anamnézy rodiny, která bude odrážet individuální odchylky jednotlivých rodin na základě déle trvajících šetření v rodině. Samotné

kategorie DFR jsou potřeba zaktualizovat s ohledem na posun společenského vnímání rodiny a na posun ekonomicko-sociální situace rodin ve společnosti.

Bodové hodnocení složení, bych změnila následovně:

Tabulka XXI: Složení rodiny

1. Složení rodiny	
Rodina úplná	0 bodů
Rodina neúplná	1
Rodina doplněná	2
Rodina náhradní	1
Rodina družská	1

Kritéria hodnocení příjmu bych upravila, aby byla srozumitelnější. Přidala bych tabulku, jaké je životní minimum několika společně posuzovaných osob – rodin s jedním dítětem, se dvěma dětmi, konkrétní příklady, aby dotyčný věděl, jakou možnost má zaškrtnout. Tabulku bych přiložila k dotazníku, aby mohla být měněna, když se změní výše životního minima. Bodové hodnocení bych neměnila.

Tabulka XXII: Životní minimum

Životní minimum – rok 2012	
První osoba v domácnosti	3 140,- Kč
Druhá osoba v domácnosti, která není nezaopatřeným dítětem	2 830,- Kč
Dítě do 6 let	1 740,- Kč
Dítě 6-15 let	2 140,- Kč
Nezaopatřené dítě 15-26 let	2 450,- Kč

Zdroj: Zákon o státní sociální podpoře

Tabulka XXIII: Životní minimum – příklady

Životní minimum rodiny – rok 2012 – příklady	
1 rodič + dítě do 6 let	4 880,- Kč
1 rodič + dítě 6-15 let	5 280,- Kč
1 rodič + dítě do 6 let a dítě 6-15 let	7 020,- Kč
Rodiče + 1 dítě do 6 let	7 710,- Kč
Rodiče + 1 dítě 6-15 let	8 110,- Kč
Rodiče + 1 n. dítě 15-26 let	8 420,- Kč
Rodiče + dítě do 6 let a dítě 6-15 let	9 850,- Kč
Rodiče + dítě do 6 let, 2 děti 6-15 let	11 990,- Kč

Zdroj: Zákon o státní sociální podpoře

Kritéria hodnocení bytové situace rodiny bych přeformulovala vzhledem k tomu, že byty již nejsou kategorizovány. Je potřeba jednotlivé kategorie rozepsat konkrétně, jaké byty do jednotlivých kategorií patří, nejlépe na příkladech.

Bodové ohodnocení charakteru bydlení, tedy velikosti bytu vzhledem k počtu členů v rodině, bych změnila následovně, protože v domácnosti, kde každý v rodině žije odděleně ve svém pokoji a rodina se schází formálně jen jednou denně, nelze hovořit o soužití ani výchově (19):

Tabulka XXIV: Charakter bydlení

g) charakter bydlení	
1 osoba na obývací místnost	0 bodů
Méně než 1 osoba na obývací místnost	1
1–2 osoby na obýv. místnost	2
1–2 osoby při soužití 2 generací na obýv. místnost	3
Více než 2 osoby na obýv. místnost	3
Více než 2 osoby při soužití dvou generací na obýv. místnost	4

6 Závěr

Posuzování funkčnosti rodiny je časově náročný proces, který má za cíl komplexní diagnostiku rodiny. Rodinu nelze posoudit na základě jedné její vlastnosti, je důležitý individuální přístup. Ten ovšem není možný v žádném dotazníkovém šetření bez hlubšího poznání rodinné situace.

Cílem diplomové práce bylo zjistit, podle čeho sociální pracovníci/pracovnice v Jihočeském kraji posuzují funkčnost rodiny. Cíl byl naplněn. Podle dotázaných jsou kritéria posuzování funkčnosti rodiny podle důležitosti: Zajištění financí, Zajištění chodu domácnosti, Charakteristiky rodičů, Výchova dětí, Složení rodiny, Sociální kontakty rodiny a Bytové podmínky.

Vlastní práce vycházela z dotazníku funkčnosti rodiny dle profesora Dunovského. Na základě získaných údajů navrhuji tento dotazník pozměnit, zejména bodové ohodnocení v kategoriích Charakter bydlení a Složení rodiny. Kritéria hodnocení příjmu bych upravila, aby byla srozumitelnější. Přidala bych tabulku s příklady životních minim. Kritéria hodnocení bytové situace rodiny bych přeformulovala vzhledem k tomu, že byty již nejsou kategorizovány.

Bylo by vhodné provést výzkum i na ostatní oblasti Dotazníku funkčnosti rodiny dle Dunovského, zda jsou aktuální, případně, jaké změny by byly potřebné, aby se dal dotazník použít i v současné společnosti. Můj výzkum se zaměřil pouze na oblasti Složení rodiny, Stabilita rodiny, Příjem, bytová kategorie, Charakter bydlení, Osobnost rodiče, Zájem o dítě a Péče o dítě. K zamyšlení je i možnost vypuštění některé kategorie (například hodnocení rodinného stavu), nebo naopak její přidání do dotazníku (například hodnocení trávení volného času rodičů s dětmi).

7 Seznam použitých zdrojů:

1. ABESKOVÁ, Žaneta. *Šetření a hodnocení funkčnosti rodin*. České Budějovice, 2007. 65 s. Bakalářská. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Miloš Velemínský. Oponent práce Jiří Dunovský.
2. CASTILLO, JASON T. a CHRISTIAN M. SARVER. Nonresident fathers' social networks: The relationship between social support and father involvement. *Personal Relationships*. 2012, č. 1. ISSN 13504126. DOI: 10.1111/j.1475-6811.2011.01391.x. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1475-6811.2011.01391.x>
3. COLOROSO, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. Vyd. 1. Překlad Hana Mayerová. Praha: Ikar, 2008, 239 s. ISBN 978-80-249-1027-7.
4. DUNOVSKÝ, Jiří, DYTRYCH a Zdeněk MATĚJČEK. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 1998, 245 s. ISBN 80-7169-192-5.
5. DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986, 140 s. ISBN 08-040-86.
6. DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1999, 279 s. ISBN 80-7169-254-9.
7. ELIŠKOVÁ, Zdeňka. *Funkčnost neúplné - rozvedené rodiny ve vztahu k dítěti*. České Budějovice, 2008. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
8. EMERY, Robert. *Renegotiating family relationships: divorce, child custody, and mediation*. New York: Guilford Press, 1994, 243 s. ISBN 08-986-2214-X.
9. FIALOVÁ, Ludmila. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 2000, 163 s. Studie Slon, sv. 24. ISBN 80-858-5087-7.

10. GAJDOŠOVÁ, Šárka. *Sociální služby pro rodiny zanedbávající péči svých dětí*. Brno, 2011. Diplomová. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Jitka Navrátilová.
11. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, 594 s. ISBN 80-720-3124-4.
12. HINTNAUS, Ladislav. *Člověk a rodina - smysl a funkce rodiny: (anatomie, fyziologie a patologie lidské rodiny)*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 1998, 79 s. ISBN 80-704-0315-2.
13. HÖHNE, Sylva. *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2008, 63 s. ISBN 978-808-7007-938.
14. JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Média a společnost*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 207 s. ISBN 978-80-7367-287-4.
15. KAJANOVÁ, Alena. *Sociální antropologie: výpisky* [online]. Rpnps10@seznam.cz. 2011-12-01 08:59; [cit. 2012-01-13].
16. LEIJTEN, Patty, Geertjan OVERBEEK a Jan M. A. M. JANSSENS. Effectiveness of a parent training program in (pre)adolescence: Evidence from a randomized controlled trial. *Journal of Adolescence*. 2011, č. 12. ISSN 01401971. DOI: 10.1016/j.adolescence.2011.11.009. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0140197111001552>
17. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, c1994. ISBN 80-858-2406-X.
18. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, 128 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.
19. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, 98 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-852-8283-6.

20. MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 183 s. ISBN 978-807-3677-398.
21. MATOUŠEK, Oldřich. Sociální práce s mnohoproblémovými rodinami. MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ, Pavla KODYMOVÁ eds. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, s. 75-87. ISBN 80-7367-002-x.
22. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 161 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 3. ISBN 80-864-2919-9.
23. MCKEE, Jesse R. The Moderation Effects of Family Structure and Low Self-Control. *American Journal of Criminal Justice*. 2011, ?, s. 1-22. ISSN 1066-2316. Dostupné z: <http://www.springerlink.com/index/10.1007/s12103-011-9143-1>
24. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012: Kvalita života ve stáří* [online]. 2008, 1.8.2008 [cit. 2012-05-12]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5045>
25. MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990, 184 s. ISBN 47-004-90.
26. MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Vyd. 2. Praha: Slon, 2008. Studijní texty. ISBN 80-86429-87-8.
27. MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 1999, 251 s. ISBN 80-858-5075-3.
28. NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999, 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
29. NAVRÁTIL, Pavel. Sociálně-právní ochrana dětí postrádá vhodné procedury pro posouzení rodiny. *Sociální práce: odborná revue pro sociální práci* [online]. 2005, č. 2, s. 7-10 [cit. 2012-03-10]. ISSN 1213-6204. Dostupné z: <http://socialniprace.cz/soubory/2005-2-090221133420.pdf>

30. NAVRÁTILOVÁ, Jitka. Role sociálních služeb v rodinné politice. *Sociální práce: odborná revue pro sociální práci* [online]. 2007, č. 1, s. 106-114 [cit. 2012-03-10]. ISSN 1213-6204. Dostupné z: http://socialniprace.cz/soubory/1-2007_rolesocialnihopracovnika-120116134909.pdf
31. NOVÁK, Tomáš. *Manželství jako trvalý stres*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 165 s. Psychologie pro každého. ISBN 978-80-247-2799-8.
32. O'NEILL, Donal, Sinéad MCGILLOWAY, Michael DONNELLY, Tracey BYWATER a Paul KELLY. A cost-effectiveness analysis of the Incredible Years parenting programme in reducing childhood health inequalities. *The European Journal of Health Economics*. 2011, č. 19. ISSN 1618-7598. DOI: 10.1007/s10198-011-0342-y. Dostupné z: <http://www.springerlink.com/index/10.1007/s10198-011-0342-y>
33. PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: Struktura, dynamika, komunikace*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2006. ISBN 80-7239-039-2.
34. Podprogram Podpora výstavby podporovaných bytů. In: *Ministerstvo pro místní rozvoj* [online]. 2012 [cit. 2012-04-01]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getdoc/6fcd7913-4c4a-4070-b2f2-3cb89bd2bc22/Podprogram-Podpora-vystavby-podporovanych-bytu>
35. RABUŠIC, Ladislav a Beatrice Elena CHROMKOVÁ MANEA. Jednodětnost v českých rodinách: kdo jsou ti, kdo mají nebo plánují pouze jedno dítě. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, roč. 43, č. 4, s. 699-719. ISSN 0038-0288.
36. Růst podporující začlenění – ekonomika s vysokou zaměstnaností přinášející hospodářskou, sociální a územní soudržnost: Cíle Evropské unie v oblasti růstu, který podporuje začlenění. In: *Evropská komise: Evropa 2020* [online]. 2012 [cit. 2012-05-01]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/europe2020/priorities/inclusive-growth/index_cs.htm
37. SAMUEL, P. S., K. L. HOB DEN, B. W. LEROY a K. K. LACEY. Analysing family service needs of typically underserved families in the USA. *Journal of*

Intellectual Disability Research. 2012, roč. 56, č. 1, s. 111-128. ISSN 09642633.
DOI: 10.1111/j.1365-2788.2011.01481.x. Dostupné z:
<http://doi.wiley.com/10.1111/j.1365-2788.2011.01481.x>

38. SIFFERT, Andrea, Beate SCHWARZ a Melanie STUTZ. Marital Conflict and Early Adolescents' Self-Evaluation: The Role of Parenting Quality and Early Adolescents' Appraisals. *Journal of Youth and Adolescence*. Wien: L. Rosner, 2011, č. 3. ISSN 0047-2891. DOI: 10.1007/s10964-011-9703-1. Dostupné z: <http://www.springerlink.com/index/10.1007/s10964-011-9703-1>
39. SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Vyd. 1. Překlad Stanislav Štech, Ludmila Šašková. Praha: Portál, 1999, 127 s. ISBN 80-717-8249-1.
40. SMĚKAL, Vladimír a Petr MACEK. *Utváření a vývoj osobnosti: psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Vyd. 1. Brno: Barrister, 2002, 264 s. Psychologie, sociologie, zdraví. ISBN 80-859-4783-8.
41. SOBOTKOVÁ, Irena, Eva REITEROVÁ a Kateřina HURNÍKOVÁ. Rozdíly mezi otci a matkami v pohledu na fungování rodiny, v životní spokojenosti a rovnováze mezi prací a rodinou. *Československá psychologie*. Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2011, roč. 55, č. 2, s. 139-151. ISSN 0009-062x.
42. STONE, Lawrence. *The family, sex and marriage in England 1500-1800*. Abr. ed. Harmondsworth: Penguin Books, 1977, 446 s. Peregrine books. ISBN 01-401-3721-1.
43. ŠMOLKA, Petr. *Muž a žena: návod k použití*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 159 s. ISBN 80-717-8911-9.
44. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Jak řeší rodinné krize moderní žena*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 145 s. Pro moderní ženu. ISBN 80-247-1567-8.
45. ŠŤASTNÁ, Anna. Druhé dítě v rodině: preference a hodnotové orientace českých žen. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, roč. 43, č. 4, 721–745. ISSN 0038-0288.
46. *Úmluva o právech dítěte*. 1989-11-20

47. UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ. *Co je důležité vědět o kvalitativním výzkumu?*. Zlín, [20??], 24 s. Dostupné z: web.uni.utb.cz/cs/docs/Kvalitativn___v__zkum_-_NMgr..ppt
48. VAN LAWICK, Justine a Hans BOM. Building bridges: home visits to multi-stressed families where professional help reached a deadlock. *Journal of Family Therapy*. 2008, roč. 30, č. 4, s. 504-516. ISSN 01634445. DOI: 10.1111/j.1467-6427.2008.00435.x. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1467-6427.2008.00435.x>
49. VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Rodinné svátky a oslavy*. 1. vyd. Ilustrace Kamila Skopová. Praha: Albatros, 2010, 339 s. Oko. ISBN 978-800-0023-182.
50. VRTĚLOVÁ, Kateřina. *Zralost osobnosti jako psychologická kategorie*. Brno, 2007. Rigorózní práce. Masarykova Univerzita v Brně.
51. Výchova dětí a k samostatnosti. In: *Www.psychologia.sk* [online]. [2000] [cit. 2012-05-11]. Dostupné z: <http://www.psychologia.sk/texty/vychovadeti.htm>
52. WAGNEROVÁ, Eliška. *Jak to vidí* [audio archiv online]. Český rozhlas 2 Praha. Praha, 2007-11-26 [cit. 2012-02-25]. 00:22:48. < <http://prehraovac.rozhlas.cz/audio/631993>>
53. *Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře*
54. *Zákon č. 261/2007 Sb. o stabilizaci veřejných rozpočtů*
55. *Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.*
56. *Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.*
57. *Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti*
58. *Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.*

8 Klíčová slova

Dítě

Dotazník funkčnosti rodiny

Rodina

Sociálně právní ochrana dětí

9 Přílohy

Příloha 1: Poruchy rodiny vzhledem k dítěti dle Dunovského

Příloha 2: Poruchy rodiny dle Dunovského

Příloha 3: Dotazník funkčnosti rodiny ve vztahu k dítěti dle Dunovského

Příloha 4: Hodnotící kritéria Dotazníku funkčnosti rodiny ve vztahu k dítěti dle Dunovského

Příloha 1: Poruchy rodiny vzhledem k dítěti dle Dunovského

Péče o dítě	Důvod poruchy	Charakter důvodu	Místo vzniku poruchy	Vyvolávající jev poruchy	Hlavní mechanismus poruchy	Zájem o dítě
Dostatečná Nedostatečná Žádná	rodiče <i>nemohou</i> o dítě pečovat	objektivní	příroda	přírodní katastrofy, devastace prostředí	likvidace či neexistence základních životních podmínek, demoralizace, hmotný nedostatek spojený s nedostatkem výchovných podnětů	+
			společnost	válka, hladomor, nezaměstnanost, epidemie		
			rodina	rozpad rodiny z nezaviněných příčin, velký počet dětí		
			jedinec	úmrť, invalidita, nemoc		
	rodiče <i>nedovedou</i> o dítě pečovat	objektivní a subjektivní	rodina jedinec	nezralost, neschopnost přijmout společenské normy, neschopnost vyrovnat se se zvláštními situacemi	dostatečné nebo nedostatečné podmínky pro socializaci dětí	+ -
	rodiče <i>nechtějí</i> o dítě pečovat	subjektivní	jedinec	poruchy struktury a stability rodiny disharmonická osobnost, psychopatie, maladaptace	problematické až zcela nedostatečné či žádné podmínky pro socializaci dětí	-

Zdroj: Jiří Dunovský: *Dítě a poruchy rodiny*

Péče o dítě	Důvod poruchy	Charakter důvodu	Místo vzniku	Vyvolávající jev	Hlavní mechanismus poruchy	Projev poruchy a její diagnóza	Důsledky na vývoj dítěte	Zájem o dítě
nadměrná	ochranářský postoj	subjektivní	jedinec	neurotická až psycho-neurotická osobnost ve smyslu anxiózy	utlumení aktivity rozvoje osobnosti	jedináček, rozmazlené dítě	poruchy socializace ve smyslu submise či agrese	+ +
týrající až zneužívající	hostilní postoj	subjektivní	jedinec	psychoneuróza, psychopatie, sexuální aberace, oligofrenie	trvalé ohrožení zdraví, života dítěte, často v samé existenci	syndrom týraného dítěte, pohlavní zneužití	smrt, těžké poruchy tělesného, duševního i sociálního vývoje	- -

Zdroj: Jiří Dunovský: *Dítě a poruchy rodiny*

Příloha 2: Poruchy rodiny dle Dunovského

Důvod poruchy	Místo vzniku poruchy	Vyvolávající jev	Hlavní mechanismus poruchy	Projev poruchy a její dg v péči o děti	Důsledky na vývoj dítěte	Zájem o dítě
Rodiče nemohou o dítě pečovat	příroda	přírodní katastrofy (smrště, záplavy, zemětřesení, tj. přírodní krize), devastace prostředí (znečištění vody, vzduchu, tj. umělá krize)	zničení základních životních podmínek	smrt	smrt	+
	společnost	válka, hladomor, epidemie, nezaměstnanost, politické zvraty	trvalý závažný hmotný nedostatek	podvýživa, chronické onemocnění	ohrožený a poškozený tělesný vývoj	
	rodina	rozpad rodiny z různých příčin (výkon trestu, izolace, ovdovění, přetížení rodinných kapacit, velký počet dětí, nízké příjmy, nízké společenské postavení)	hmotný nedostatek spojený s nedostatkem výchovných podnětů	osiření plné, poloviční, sociální osiření úplné, nedostatečné rozvinutí všech kapacit dítěte	poruchy socializace	
	jedinec	úmrť, nemoc (tělesná a zvláště duševní), invalidita				
Rodiče nedovedou o dítě pečovat	jedinec	neznalost, neschopnost přijmout společenské normy, neschopnost vyrovnat se se zvláštními situacemi	závažné nedostatky v různých nebo ve všech oblastech socializačního vývoje	velmi mladí rodiče, děti dětí, minoritní skupiny ve společnosti, handicapované dítě, chronicky nemocné, v náhradní rodinné péči	nejrůznější typy poruch socializace dítěte	+ -
	rodina		poruchy struktury a stability rodiny	dítě narozené mimo manželství, dítě z neúplné rodiny		
Rodiče nechtějí o dítě pečovat	jedinec	disharmonická osobnost (deprivace), psychopatická osobnost (deprivace, maladaptace), neuro-psychoneurosis, konfliktní situace až maladaptace	poruchy stability a struktury rodiny	dítě z neúplné rodiny, spor o dítě	poruchy socializace, mikro-deprivace až makro-deprivace	-
			závažné nedostatky v různých nebo ve všech oblastech socializačního vývoje	děti ulice, nedostatečné rozvinutí všech kapacit dítěte, sociální osiření		

Zdroj: Jiří Dunovský: *Dítě a poruchy rodiny*

Dotazník funkčnosti rodiny

Věk dítěte:

Věk matky:

Kolektivní zařízení (MŠ, ZŠ atd.):

Rodinný stav:

Zaměstnání:

1. Složení rodiny – *Jaké je složení Vaší rodiny?*

- Rodina úplná

oba vlastní rodiče v manželství žijí se sledovaným dítětem nebo dalšími dětmi vlastními či nevlastními

- Rodina neúplná

jeden vlastní rodič žije osaměle se sledovaným dítětem nebo dalšími dětmi vlastními či nevlastními

- Rodina doplněná

vlastní rodič, jemuž je svěřeno dítě do péče, žije v novém manželství s jiným partnerem

- Rodina náhradní

adoptivní rodiče (rodič), pěstouni (pěstoun) žijí/e se sledovaným dítětem

- Rodina družská

oba vlastní rodiče nebo jeden z nich žijí se sledovaným dítětem bez uzavření manželství

2. Stabilita rodiny – *Jak byste charakterizoval/a stabilitu Vaší rodiny?*

- Pevná

vztahy mezi jednotlivými členy rodiny jsou pevné, trvalé, vyvážené

- Narušená

závažnější problémy či poruchy ve vztahu mezi členy rodiny, které ale nenarušují soudržnost rodiny a nedotýkají se přímo života dětí

- Rozvrácená

závažné poruchy ve vztazích mezi členy rodiny, které narušují soudržnost rodiny a zasahují přímo do života dětí

3. Sociálně ekonomická situace

a) věk rodiče při narození dítěte

- 20–35 let

- méně než 18 let

- 18–19 let

- více než 50 let

- 36–50 let

Příloha 3: Dotazník funkčnosti rodiny ve vztahu k dítěti dle Dunovského

b) vzdělání

☐ vysokoškolské	☐ základní
☐ středoškolské	☐ nedokončené základní, zvláštní
☐ učební obor, nižší odb.	☐ bez vzdělání

c) zaměstnání

- kvalifikované (matka v domácnosti)
- nekvalifikované (např. pomocná síla)
- bez zaměstnání

d) rodinný stav

- rodiče jsou manželé a žijí se sledovaným dítětem v první manželství
- rodiče jsou manželé, jeden z nich byl 1x ženat (vdaná)
- rodiče jsou manželé, oba již byli v jednom manželství (rozved., ovdov.)
- svobodný rodič, žije bez partnera
- rodiče nejsou manželé, oba jsou svobodni, žijí spolu
- rodiče jsou manželé, alespoň jeden z nich prošel již 2x manželstvím
- rodiče jsou manželé, nežijí spolu
- rodiče jsou manželé, alespoň jeden z nich byl již více než 3x ženat (vdaná)
- jeden či oba rodiče jsou v manželství s jiným partnerem, žijí však spolu

e) příjem (čistý na hlavu)

- dvakrát vyšší než životní minimum
- vyšší než životní minimum
- na úrovni životního minima a níže

f) bytová kategorie

☐ 1. kategorie	☐ 4. kategorie
☐ 2. kategorie	☐ bez bytu, ubytovna, podnájem
☐ 3. kategorie	

g) charakter bydlení

- 1 osoba nebo méně na obývací místnost
- 1–2 osoby na obývací místnost
- 1–2 osoby při soužití dvou generací na obývací místnost
- více než 2 osoby na obývací místnost
- více než 2 osoby při soužití dvou generací na obývací místnost

h) vybavení bytu a jeho udržování

- velmi dobré
- dobré
- podprůměrné
- nedostatečné

4. Osobnost rodiče

- vyrovnaná – bez problémů – dobrá společenská adaptace
- nevyrovnaná – s problémy – závažnější odchylky v tělesném stavu (např. chronické onemocnění, lehčí e
- fektivita), závažnější odchylky v psychickém stavu (např. lehčí oligofrenie, neurózy), narušená společenská adaptace, podezření na závislost na alkoholu, absence, přestupky – jaká odchylka:
- patologická – těžké odchylky v tělesném stavu, např. vážné onemocnění, invalidita, bezmocnost, těžké odchylky v psychickém stavu, např. závažné onemocnění psychiatrické, závažné poruchy společenské adaptace, alkoholismus, trestná činnost, příživnictví – jaká odchylka:

5. Sourozenci, jejich osobnost, stav a vývoj

- v rodině se vyskytuje aspoň jeden sourozenec sledovaného dítěte a není problematický tělesně, duševně ani společensky
- dítě je jedináček – v rodině se vyskytuje aspoň jeden sourozenec problematický (chronicky nemocný tělesně nebo duševně nebo s narušenou společenskou adaptací) – jaká odchylka:
- v rodině se vyskytuje několik problematických sourozenců nebo 1 těžce postižený – sourozenec umístěný mimo rodinu (dětský domov, osvojení, pěstounská péče, ústav soc. péče) – jaká odchylka:

6. Stav, vývoj šetřeného dítěte a jeho osobnost

- tělesný a duševní stav dobrý, bez postižení, vývoj odpovídá normě
- stav a vývoj vážněji narušen, např. lehčí vrozené vývojové vady, chronické onemocnění, opožděný vývoj, poruchy adaptace – jaká odchylka:
- stav a vývoj těžce narušen, např. závažné vrozené vývojové vady, těžké chronické onemocnění, závažné psychiatrické poruchy, bez společenské adaptace – jaká odchylka:

7. Zájem o dítě

- zájem opravdový až uspokojivý, který zakládá dobrý vztah rodičů k dětem
- formální zájem – tj. takový, který nemá skutečný obsah, navenek simulovaný jako opravdový nebo nadměrný zájem – tj. takový, do něhož rodič promítá své neadekvátní postoje a problémy na úkor dítěte či neodpovídající jeho potřebám
  - nemůže mít zájem neumí mít zájem nechce mít zájem
- nedostatečný zájem či nezájem, kdy dítě je rodičům zcela lhostejné, zcela nerespektují jeho potřeby a práva nebo nenávistný vztah rodičů k dítěti, kdy rodič přistupuje k dítěti s odporem, dítě je předmětem jeho nepřátelských postojů
  - nemůže mít zájem neumí mít zájem nechce mít zájem

8. Péče o dítě

- velmi dobrá až dobrá – taková, která zabezpečuje náležitě všechny nebo hlavní potřeby dítěte
- uspokojivá – péče o dítě vykazuje drobné chyby, které však ještě vývoj dítěte nenarušují
  - nemůže mít zájem neumí mít zájem nechce mít zájem
- dostatečná – v péči o dítě se objevují podstatnější závady, nikoliv ještě trvalého rázu, avšak již zjevně ohrožující vývoj dítěte
  - nemůže mít zájem neumí mít zájem nechce mít zájem
- špatná – péče o dítě je spojena se závažnými závadami, převážně trvalého charakteru, zjevně již poškozující vývoj dítěte
  - nemůže mít zájem neumí mít zájem nechce mít zájem
- velmi špatná, nedostatečná, traumatizující – v péči o dítě je řada trvalých hrubých chyb, nedostatků až záměrných činů dítě poškozujících a znemožňujících aspoň uspokojivý vývoj
  - nemůže mít zájem neumí mít zájem nechce mít zájem (7)

Příloha 4: Hodnotící kritéria Dotazníku funkčnosti rodiny ve vztahu k dítěti dle Dunovského

Hodnotící kritéria

1. Složení rodiny	
Rodina úplná	0 bodů
Rodina neúplná	1
Rodina doplněná	2
Rodina náhradní	2
Rodina družská	2

2. Stabilita rodiny	
Pevná	0 bodů
Narušená	1
Rozvrácená	2

3. Sociálně ekonomická situace = součet bodů dle ukazatelů v a–h	
Velmi dobrá 0–3	0 bodů
Dobrá 4–10	1
Uspokojivá 11–17	2
Špatná 18–24	3
Velmi špatná 25 a výše	4

4. Osobnost rodičů (v neúplné rodině se nehodnotí rodič nepřítomný, ale přítomný se hodnotí dvojnásobným počtem bodů = *)	
Vyrovnaná	0 bodů
Nevyrovnaná	1
Patologická	2

5. Sourozenci a jejich osobnost	
V rodině je alespoň jeden sourozenec a není problematický	0 bodů
Dítě je jedináček, v rodině se vyskytuje aspoň jeden sourozenec problematický	1
V rodině se vyskytuje několik problematických sourozenců nebo i těžce postižený sourozenec	2

6. Stav a vývoj šetřeného dítěte	
Tělesný a duševní stav dobrý	0 bodů
Stav a vývoj vážněji narušen	1
Stav a vývoj těžce narušen	2

7. Zájem o dítě (v neúplné rodině se nehodnotí rodič nepřítomný, ale přítomný se hodnotí dvojnásobným počtem bodů)	
Zájem opravdový až uspokojivý	0 bodů
Formální zájem	1
Nedostatečný zájem	2

8. Péče o dítě	
Velmi dobrá až dobrá	0 bodů
Uspokojivá	1
Dostatečná	2
Špatná	3
Velmi špatná, nedostatečná, traumatizující	4

Zdroj: Zdeňka Elišková: Funkčnost neúplné-rozvedené rodiny ve vztahu k dítěti

Příloha 4: Hodnotící kritéria Dotazníku funkčnosti rodiny ve vztahu k dítěti dle Dunovského

Konečné hodnocení sociálně ekonomické situace

a) věk rodičů při narození dítěte *	
Přiměřený (20–35)	0 bodů
Nízký (18–19)	1
Vysoký (36–50)	1
Velmi nízký (pod 18)	2
Velmi vysoký (nad 50)	2

b) vzdělání *	
Vysokoškolské	0 bodů
Středoškolské	1
Učební obor	2
Základní	3
Nedokončené základní, zvláštní	4
Bez vzdělání	5

c) zaměstnání *	
Kvalifikované	0 bodů
Nekvalifikované	1
Bez zaměstnání	2

d) rodinný stav	
Rodiče jsou manželé a žijí se sled. dítětem v prvním manželství	0 bodů
Rodiče jsou manželé a jeden z nich byl 1 x ženat (vdaná)	1
Rodiče jsou manželé, oba již byli v jednom manž., svobodný rodič, žije bez partnera	2
Rodiče jsou manželé, alespoň jeden z nich prošel již 2 x manžel.	3
Rodiče jsou manželé, nežijí spolu, rodiče jsou manželé, alespoň jeden z nich byl více než 3 x ženat, jeden či oba rodiče jsou v manželství s jiným partnerem, žijí však spolu	4

e) příjem	
Dvakrát vyšší než životní minimum	0 bodů
Vyšší než životní minimum	1
Na úrovni životního minima a níže	2

f) bytová kategorie	
I. Kategorie	0 bodů
II. Kategorie	1
III. Kategorie	2
IV. Kategorie	3
Bez bytu, ubytovna, podnájem	4

g) charakter bydlení	
1 osoba nebo méně na obývací místnost	0 bodů
1–2 osoby na obýv. místnost	1
1–2 osoby při soužití 2 generací na obýv. místnost	2
Více než 2 osoby na obýv. místnost	3
Více než 2 osoby při soužití dvou generací na obýv. místnost	4

h) vybavení bytu a jeho udržování	
Velmi dobré	0 bodů
Dobré	1
Podprůměrné	2
Nedostatečné	3

Zdroj: Zdeňka Elišková: Funkčnost neúplně-rozvedené rodiny ve vztahu k dítěti